Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 43 (11542) | 1981 чылдың февраль 21, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 кап.

СЭКП-ниң XXVI съездизи соңгузу хүн Москвага, Кремльдиң Съездилер ордузунга ажыттынар.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Пленумунуң дугайында ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

1981 чылдың февраль 20-де Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Пленуму болган.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизинге СЭКП Төп Комитединиң Отчёдун база иштики болгаш даштыкы политика талазы-биле партияның ээлчеглиг сорулгаларын Пленум көрген. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев ол айтырыгның талазы-биле Пленумга илеткел кылган.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизинге СЭКП Төп Комитединиң Отчёдун база иштики болгаш даштыкы политика талазы-биле партияның ээлчеглиг сорулгаларын Пленум чаңгыс үн-биле бадылаан.

СЭКП-ниң XXVI съездизинге «1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннары» деп илеткелдиң төлевилелин база Пленум көрген. Ол айтырыгның талазы-биле илеткелди ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. А. Тихонов кылган.

«1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннары» деп илеткелди Пленум чаңгыс үн-биле бадылаан.

СЭКП ТК-ның Пленуму оон-биле ажылын дооскан.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизинге СЭКП Төп Комитединиң Отчёдунуң база иштики болгаш даштыкы политика талазы-биле партияның ээлчеглиг сорулгаларының дугайында

СЭКП ТК-ның 1981 чылдың февраль 20-де Пленумунуң ДОКТААЛЫ

1. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизинге СЭКП Төп Комитединиң Отчёт илеткелин база иштики болгаш даштыкы политика талазы-биле партияның ээлчеглиг сорулгаларын бадылаар.

2. СЭКП ТК-ның Отчёду база иштики болгаш даштыкы политика талазы-биле партияның ээлчеглиг сорулгалары деп илеткелди СЭКП-ниң XXVI съездизинге кылырын СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневке дагзыр.

СЭКП-ниң XXVI съездизинге „1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннары" деп илеткел дугайында

СЭКП ТК-ның 1981 чылдың февраль 20-де Пленумунуң ДОКТААЛЫ

1. СЭКП-ниң XXVI съездизинге «1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннары» деп илеткелди бадылаар.

2. СЭКП-ниң XXVI съездизинге «1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннары» деп илеткелди кылырын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. А. Тихоновка дагзыр.

СЭКП-НИҢ ТӨП РЕВИЗИЯ КОМИССИЯЗЫНДА

1981 чылдың февраль 20-де СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының хуралы болуп, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизинге комиссияның отчёт илеткелиниң төлевилелин чугаалажып көрген болгаш чүүлдүг деп санаан.

ЧОГААЛЧЫЛАР — ДЕЛЕГАТТАР

СЭКП-ниң XXVI съездизинге келген делегаттарны бүрүткээри февраль 19-та эгелээн. Залда сураглыг чогаалчылар Ф. Ф. Кузнецов (оң талазында). Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Г. К. Марков болгаш А. А. Сурков.

Чурукту фототелеграф дамчыштыр хүлээп алган.

КАТАП ТУРГУЗУУШКУННУҢ КИНОТООЖУЗУ

Дайын сөөлүндеги чылдарда совет улустуң өлүм чок маадырлыг чорууң «Чүүден-даа артык үнелиг» деп төөгү-публицистиг кинотоожуда тодаргай көргүскен. Оон баштайгы көрүлдези Москваның «Октябрь» кинотеатрынга болган.

Совет патриоттарның массалыг маадырлыг чорууң айыткан Леонид Ильич Брежневтиң көрүкчүлерге чагаазының соруктуг киирикчи сөстери-биле кинотоожунуң көрүлдезин эгелээн. Гитлерже эжелекчилерниң үрегдээни бузундуларда чурттуң совет улус партияның удуртулгазы-биле катап тургузуп турган күш-ажылчы болгаш аар-берге үениң дугайында төөгүлүг ол болуушкуннарның киржикчилериниң сактыышкыннары, ынчаарда тырттырган хөй санныг допчу кинокадрлар кинотоожунуң үндезини болган. Эштер А. А. Громыконуң, А. П. Кириленконуң, Н. А. Тихоновтуң, партия болгаш күрүнениң өске-даа удуртукчуларының чугааларын кинотоожуда база киирген.

Совет Эвилелиниң янзы-бүрү районнарынга бистиң амгы хүннеривисте тырттырган кино-чуруктарны бүдүн хемчээлдиг сес кезек өңнүг фильмнерде тудуш кылдыр кошкан. Дайын сөөлүндеги катап тургузуушкуннуң маадырларының алдарлыг салгакчыларының — амгы үениң совет кижилериниң сорук кирген күш-ажылын, катап тургустунган болгаш база катап чечектелген Төрээн чурттуң ол кино-чуруктарда көргүзүп турар.

Фильмнерниң авторлары — сценаристер А. Александров, Г. Боровик, В. Игнатенко, К. Славин, режиссерлар И. Григорьев, И. Гудман, С. Пумпянская, Т. Семенов, башкарыкчызы — ССРЭ-ниң улустуң артизи Е. Матвеев.

(СЭТА-ның корр.).

КВАРТАЛ ПЛАНЫН КҮҮСЕТКЕН

Таңды районнуң ажыл-ишчилери партияның XXVI съездизинге угкуштур алган планның оналдаларын чедиишкинниг күүседир дээш кызымак ажылдааның түңнелинде бирги кварталда күрүнеге эът садарының планын хуусаадан эрте 110,9 хуу боттандырган. «Коммунизмниң херели» совхоз эът садарының квартал планын 106, сүттүүн — 108,7 хуу күүсеткен. «Россия» совхоз күрүнеге 370 центнер эът садарын 585 центнер кылдыр күүсеткен. Тока аттыг совхозтуң Дуржулга станциязының малчыннары эът бүдүрүп, садарын база ажырганнар.

Тока аттыг совхозта Кулузун, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозта Кара-Булуң сүт-бараан фермалары эрткен айның планныг даалгаларын күүседип алганнар. Дуржулга станциязында чолаачыларның комсомолчу-аныяктар бригадазы январь, февраль айларда чүък сөөртүрүнүң пландарын хуусаа бетинде ажыр кылганнар.

К. ЕНЗУК,
СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация кылдыизиниң эргелекчизи.

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ ДЕЛЕГАТТАРЫН БҮРҮТКЕП ЭГЕЛЭЭН

Эң чугула төөгүлүг болуушкунга — СЭКП-ниң XXVI съездизинге чедир ам чүгле ийи хонук арткан. Партияның дээди шуулганының делегаттарын бүрүткээри Кремльде эгелээн.

Кремльдиң Георгиев залы — Ала-чурт төөгүзүнүң алдарлыг хөй болуушкуннарының херечизи — бо хүннерде онзагай чырыткылыг болгаш байырлалдың шинчизин кире берген. Партияның болгаш чоннуң кайгамчык улуг ажыл-чорудулгазының түңнелдерин үндүрер болгаш эчис улуг сорулгаже — коммунизмче бистиң улам ыңай бурунгаар шимчээшкинивистиң перспективаларын тодаргайлаар кижилер ында кээп турар.

Москваже боттарының төлээлекчилерин чоруткан партия организацияларының аттарын бижээш, салган столдарны делгем өрээлде тургузуп каан. Найысылалдың партия организациязы — СЭКП-ниң эң-не улуг отряды болуп турар. Москва хоорайның партия конференциязы 330 коммунистерни СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегаттары кылдыр соңгаан.

Болуунуң хүрээлеңинге СЭКП-ниң миллион ажыт кежигүннериниң болгаш кежигүнүнге кандидаттарны сырый каттыштырган найысылалдың партия организациязының төлээлекчилериниң аразында — СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев бар. Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң мурнунга Леонид Ильичтиң ачы-хавыяалары, бистиң Төрээн чуртувустуң экономиктиг, политиктиг болгаш камгаланыр күчү-шыдалын быжыглаарының, улустар аразынга тайбың дээш демиселдиң херээнге оон чаагай үре-түңнелдиг ажыл-чорудулгазын Москваның коммунистери, бүгү совет кижилер-биле бир демей, бедии-биле үнелеп турар.

Партийжи съездини Москва улуг күш-ажылчы рапорт-биле уткуп турар. Найысылалдың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң беш чыл планы хуусаа бетинде күүсеттинген. Хоорайның улус ажыл-агыйының бүгү адырлары беш чыл планын кол көргүзүглер талазы-биле хуусаазындан бир ай 20 хонук бурунгаар күүсеткен.

Съездиниң делегаттарының аразында — ол алдарлыг тиилелгелериниң бүдүрүкчүлери бар. Чижээ, № 1 «Москва тудуг» тресте комплекстиг бригаданың бригадири, ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры В. Затворницкий анкетага адын бүрүткээш, түр шынзылга — кызыл өңнүг мандатты алган.

Каң дег быжыг совет ниитилелди сырый каттыштырган ажылчын аңгының, колхозчу тараачыннарның, улусчу интеллигенцияның, бүгү социал бөлүктерниң төлээлекчилери делегаттарның составында кирип турар.

Ленинчи шаңналдың лауреады, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры алдаржаан совет скульптор Н. Томский түр шынзылганы база алган. Кремльге партийжи чыышка төлээлекчи болурун ленинчи партияның гвардейжилеринге коммунистер идегеп дааскан. Делегат бүрүзүнүң намдары — совет улустуң күш-ажылчы алдарлыг тиилелгелериниң төөгүзүнде чайыннанчак херечизи-дир.

Москва-Сортировочная депонуң локомотив машинизи, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры В. Соколов эң хөй составтыг улуг поездилерни кымның-даа мурнай башкарып эгелээн.

— Бөгүн мээн сагыш-сеткилим дыка-ла өөрүнчүг-дүр. Ленинчи партияның съездизиниң делегады болуру — мен-ээ кайгамчык улуг алдар, мээң бүгү амыдырал-чурталгамның кол болуушкуну-дур. Съездиниң төлептиг уткуур сорулга-биле чыл эгезинден бээр он мун тонна чүъкту сөөртүрүн хүлээнген кижи мен, а ону он ыш мун тонна кылдыр күүсеттим — деп, Виктор Фадеевич чоргаарал-биле чугаалаан.

Бистиң калбак делгем Төрээн чуртувустуң бүгү-ле булуңнарындан делегаттар Москвага келгеш, Георгиев залынга барып турар. Амур, Камчатка, Магадан областардан, ыраккы Соңгу чүктен, Якутиядан делегаттар база чедип келген.

— Өннүктерим-биле кады онзагай ажыл-ишти бүдүрүп, соок Соңгу чүктүң районунда чылыдылга черлеринге помидорну болгаш өске-даа ногааларны өстүрүп, арбын түжүттү ап турар мен — деп, Якутияның В. И. Ленин аттыг совхозунуң ногаа ажаакчызы О. Самсонова чугаалаан.

Төрээн чурттуң шыгжамырынга барык 5 миллиард пуд тарааны уруп, күш-ажылчы чаагай тиилелгени чедип алган Казахстанның тараажыларынга бүгү чурт чаңгы байырын чедирген. Казахстанда Целиноград областың Балкаш районунда «Приозерный» совхозтуң трактор-хову бригадазының бригадири, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегады Н. Малгаждаров күш-ажылчы ол улуг тиилелгеге төлептиг үлүүн киирген.

— «Кур-чержи» деп сөс бистиң чуртувуста хүндүлүг ат болуп турар. Тараажы бүрүзү ол атка төлептиг болур ужурлуг. Леонид Ильич Брежневтиң айыткан ээп-чем програмназын амыдыралга боттандырарынга хууда үлүүн чаа беш чылда киирерин Казахстанның тараажылары шиитпирлээн. Тараа — чоннуң улуг байлаа болгай — деп, Нургабул Малгаждаров чугаалаан.

В. БЕЗБРЕЖНЫЙ,
В. ДЖАЛАГОНИЯ,
СЭТА-ның тускай корр.

СЭКП-ниң XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ ПАРЛАЛГА ТӨВҮНГЕ УЖУРАЖЫЛГА

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң парлалга төвүнде улустуң хөй-ле-даа медээжок. Февраль 19-та болган эртенги ужуражылгага совет болгаш даштыкы журналистер-биле партияның дээди шуулганының делегаттары ужурашкан. Оларның аразында Москваның партия организациязының төлээлери — Бауман районнуң делегаттары база бар.

Оңгу беш чылдың планныг даалгаларын хуусаадан эрте чедиишкинниг күүседир дээш чедип алган чедиишкиннерин база найысылалдың чурттакчыларының партияның шуулганынга алдар болдурган шалыпчы ээлчээнин дугайын чүве чугаалааннар демдеглээннер. Москваның күш-ажылчы чедиишкиннеринге Бауман районнуң ажыл-ишчилериниң үлүү база эвээш эвес.

Москваның Бауман соңгулда округундан он чеди чыл дургузунда ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтеринге эш Л. И. Брежнев соңгуттуруп келгенинге бауманчылар чоргаараныр. Леонид Ильич чүгле Бауманның депутады эвес, бүгү улустуң депутады. Күрүне айтырыгларыбиле холбашкан хөй-хөй айтырыгларны шиитпирлеп турарындан хостуг үези эвээш-лаа болза, Л. И. Брежнев районнуң чамдык айтырыгларын шиитпирлээринге киржип үени тып ап турар дээрзин партия райкомунуң бирги секретары С. А. Купреев демдеглээн.

Съездиниң делегаттары — космонавтылар белеткелиниң удуртукчузу генерал-лейтенант В. А. Шаталов, Москваның саналга-сайгарылга машина заводунуң радиоаппаратуралар монтажниги Т. В. Бирюкова, Москваның Н. Э. Бауман аттыг дээди техниктиг училищениң ректору академик Г. А. Николаев, Кара металлургияның И. П. Бардин аттыг эртем-шинчилел институдунуң директору Н. П. Лякишев, улуг болгаш тускай көвүрүглер тудуунуң Бүгү-эвилел трезиниң эргелекчизи А. А. Потапов олар корреспондентилерниң москвачыларның ажылынга болгаш күш-ажылынга, найысылалдың дээди өөредилге черлеринге чуртка бедик мергежилдиг специалистер белеткеп турарынга, совет космонавтиканы сайзырадырынга болгаш октаргай делгемин тайбыңга ажыглаар талазы-биле делегейге кады ажылдажылгага хамаарышкан айтырыгларга харыыларны берген.

Бөгүн төөгүлүг хүн дээрзин москвачылар демдеглээннер. Найысылалдың партия организацияларының 326 төлээлерин Кремльге кээп, совет коммунистерниң дээди шуулганының делегаттары кылдыр бүрүткедип турарлар.

(СЭТА).

ДҮҮН КЫЗЫЛГА

Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң хүнүнге тураскааткан байырлыг хурал СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга дүүн болуп эрткен. Байырлыг хуралды хооркүүскомунуң даргазы Ш. Д. Куулар ажыткан.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневти баштаан СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң составын байырлыг хуралдың хүндүлүг президиумунга оон киржикчилери улуг көдүрээүшкүн-биле соңгаан.

«Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң дугайында» илеткелди республиканың шериг комиссары М. Д. Котелевский кылган.

СЭКП обкомунуң ийиги секретары П. И. Кравченко партия обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң шилчилир Кызыл тугун хоорайның төлээлекчилеринге тывыскан. Ук шаңналды шериг назылыг болгаш шериг назыны четпээн аныяктарны белеткээр херекке чедиишкиннери дээш алган.

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Национально-краеведческий отдел

КӨДЭЭ ЧОНГА АЧЫ-ДУЗА ЧЕДИРИЛГЕЗИ

Ам ийи-ле хонгаш, бистиң төрээн партиявыстың ээлчеглиг улуг шуулганы бодунуң ажылын эгелээр. Аңаа база бир шиитпирлээр кол айтырыгларның бирээзи — совет кижилерниң чаагай чорууң улам бедидери, оларның ажылдаар, дыштаныр болгаш амыдырал хандырылгазының байдалдарын экижидери.

Чоннуң амыдырал хандырылгазы — социал-экономика ужур-дузалыг айтырыг. Чонга ачы-дуза чедирерин, эт-херекселдерни септээрин, хууда чагыг-биле идик, хеп даарадырын, химиктиг арга-биле хеп аштап-арыглаарын үүрмек айтырыг деп болбас. Ол дээрге өг-бүлениң бюджединге, ооң хостуг үе камналгазынга чөп ажыглаарынга, ажылчы чоннарның материалдыг деңнелин бедидеринге дорт салдарны чедирип турар чугула фактор болур дээрзин амыдырал бадыткап турар. Ынчангаш сөөлгү чылдарда Коммунистиг партия, Совет чазак ол айтырыгларже улуг кичээнгейни салган.

Бистиң республикада чоннуң амыдырал хандырылгазының албы бут кырында быжыы-биле турупкан дээр болза, частырыг чок, чон ооң ачызын ап турар. Айтырыг чүл дээрге, ачы-дуза чедирилгезиниң шынарын экижидери, культуразын бедидери, көдээниң чурттакчы чонунга ачы-дуза чедирилгезин хоорай чурттакчыларының деңнелинге чедирери болур. Бистиң республиканың чонунуң хөй кезии көдээде чурттап турар болганда көдээге бис ачы-дуза чедирилгезин онзалап көрүп турар бис.

Онгу беш чылдың чылдарында көдээ чонга 5612 муң рубль түңнүг ачы-дузаны чедирген, ол дээрге республиканың бүгү чурттакчыларынга ачы-дуза чедиргениниң 45,2 хуузу болуп турар. Ону 1975 чылдың деңнели-биле алырга, 1,5 млн. рубль хөй болуп турар. Бо сан-түңнер хөйнү чугаалап турар.

Бо эрткен үениң дургузунда көдээ чонга ачы-дуза чедирилгезиниң хөгжүлдезиниң кол угланыышкыны — районнар төптеринге ажылдап, боттары-ла «думчуун боралаңып» турган үүрмек бүдүрүлгелерин хевир аайы-биле тускайжыткан улуг бүдүрүлгелерге дамчыдып бээри, ооң-биле бүдүрүлгениң мөөңнээрин болгаш механизастаарын чедип алыры, көдээге ачы-дуза чедирер черлерниң ажылын эде тургузары, чоннуң чагыгларын комплекстиг хүлээп алыр пунктуларның четкизин калбартыры, ачы-дуза хевирлерин хөй талалыг кылдыр калбартыры турган. Салдынган сорулгалар колдуунда шиитпирлеттинген.

Амгы үеде идик, хеп даараары, ону химиктиг арга-биле аштаары, будууру, амыдыралга ажыглаар демир-дес аймактыг херекселдерин бүдүрери радиотелеаппаратура септелгези Кызыл хоорайда тургустунган тускайжыткан бүдүрүлгелерде мөөңнеттинген. Ооң ачызында хууда чагыгларны күүседири механизастаттынган, ында ажылдап турар мастерлерниң мергежилин бедидер арганы берген.

Үүрмек мастерскаяларлыг, ийи-чангыс мастерлерлиг турган районнарның амыдырал хандырылга комбинаттарын бүдүрүлге эргелелдери кылдыр эде тургускаш, аңаа чүгле чагыглар хүлээп алыр болгаш оларны ээлеринге чедирер хүлээлгени даашкан. А чоннуң янзы-бүрү нарын чагыгларын тускайжыткан бүдүрүлгелерде күүседип турар. Ынчаар эде тургузарга, Тээлиниң чурттакчылары, чижээлээрге, телевизорун септедирде оозун Кызылче сөөртүп турбас, районда бүдүрүлге эргелелинге дужаап берип каар, а Кызылда радиотелевизор септээр завод септелгениң ол черге кылыр. Ооң уламындан чагыгларны шынарлыг күүседири, ооң хонук-хуусаазын кызырары чедип алдынган.

Амыдырал хандырылгазының районда бүдүрүлге эргелели совхозтар төптеринде тургустунган чагыглар хүлээп алыр пунктуларын удуртуп, оларны дамчыштыр чагыглар чыырын организастаар аргалыг апарган.

КӨДЭЭНИҢ чонунга ачы-дуза чедиреринге улуг рольду ол пунктулар ойнап турар. Эрткен беш чылда чагыглар хүлээп алыр 15 чаа пунктуну ажыл-агыйлар төптеринде ажыткан. Амгы үеде совхозтар төптеринде 61 ындыг пункт бар. Оларның колдуу чогумчалыг бажыңнарда, чогуур дериг-херекселдиг ажылдап турар.

Бии-Хем, Каа-Хем, Улуг-Хем районнарда партия, совет органнарның, ажыл-агый удуртукчуларының талазындан чоннуң амыдырал хандырылгазынче сагыш салып келгениниң ачызында ол районнарның бүгү совхозтар төптеринде ындыг пунктуларны ажыткан болгаш ажыл-агыйлар колдуунда-ла ийи бажыңнарны үндүрүп берген, оларның хандырылгазын кичээнгейге алган. Бии-Хем, Каа-Хем районнарда улус депутаттарының көдээ Советтери хүлээп алыр пунктуларның ажылынче доктаамал кичээнгейни салып, оларның ажылын контрольдап, практиктиг дузаны чедирип келгениниң ачызында ол пунктуларның хөй кезии чылда-ла чоннуң чагыгларын 10 муң рубльден ажыр боттандырып келген. Ол дээрге планнаттынган хемчээлди долузу-биле чедип алганын көргүзүп турар.

Көдээ ишчилерниң амыдырал хандырылгазының айтырыгларынче доктаамал сагыш човап турарының түңнелинде ында ачы-дуза көргүзери бир кижиге онааштыр улам өзүп орар. Бир эвес тоску беш чылда ук көргүзүг 7,65 рубль хемчээлдиг турган болза, онгу беш чылда 8,49 рубль болган. А Бии-Хем районнуң бүдүрүлге эргелели көдээ чонга ачы-дуза чедирилгезин 17 рубль 25 көпеек чедирип, Россия Федерациязының ортумак деңнелинге четкен. Ол эргелелдиң начальниги, Тыва АССР-ниң амыдырал хандырылгазының алдарлыг ажылдакчызы, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи К. И. Костенков ажыл-агыйны хөй чылдар дургузунда бүгү талалыг башкарып, ёзулуг ажыл-ишчи, эп-найыралдыг коллективти тургускан.

ЭРТКЕН беш чылда амыдырал хандырылгазының Эрзин районда коллективи эки үре-түңнелдиг ажылдааш, беш чыл планын хуусаа бетинде, 1980 чылдың декабрь 1-де күүсеткен. Ол бүдүрүлгеде хепти химиктиг арга-биле аштаарының ачы-дузазын көргүзер талазы-биле республикада эң бедик көргүзүглүг болган.

Көдээ чоннуң амыдырал хандырылгазы нарын айтырыг дээрзи билдингир. Ынчалза-даа ону шиитпирлээриниң аргалары бар. Бо талазы-биле бисте чедир кылдынмаан чүүлдер эвээш эвес. Район бүдүрүлгелериниң удуртур кадрлары чедишпес, а чамдык эштер ажылды эреңгей удуртуп, ачы-дуза албанының нарын аргаларын өөренмейн, ынаар ханылавайн турар. Ындыг байдалдың түңнелинде көдээ чоннуң ортузунга амыдырал хандырылгазы кайы хире ажык-дузалыг болур дээрзин тайылбырлап шыдавас, совхоз ажыл-ишчилери-биле ужуражылгалар чорутпас, фермаларга, бригадаларга, малчыннарга барбайн турар, ынчангаш чоннуң негелдезин билбес болгулаар.

ЧАМДЫК ажыл-агыйлар удуртукчулары чагыглар хүлээп алыр пунктулар ажылдар талазы-биле удуртур органнарның доктаал-шиитпирлерин күүсетпейн турар. Аңаа «Кызыгаар», «Мөген-Бүрен», «Малчын», «Коммунизмче орук», Ленин аттыг совхозтарның болгаш Көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының директорлары хамааржыр. Бо дээрге боттарының малчыннарының, тараажыларының, механизаторларының амыдырал байдалынче сагыш салбас чорук-тур. Чамдык удуртукчулар, чижээлээрге, «Бай-Тал», «Бүрен», «Россия», «О. Шыйаа», «Чолураа», Карл Маркс аттыг совхозтарда хүлээп алыр пунктуларга кызыы шөлдүг бажыңнар берип каан. Хүлээп алыкчылар удуртукчуларга айтырыг тургузуп, дилег кылырга тоовас, олар фермалар, бригадалар кезиир дээрге, транспорт-биле дузалавас. Ында улус депутаттарының көдээ Советтериниң удуртукчулары пунктуларның ажылынче бичии-даа сагыш салбас, планныг даалгаларын, ынай-бээр баар графигин күүскомга чугаалажып, бадылавайн турар.

Он бирги беш чылда республиканың амыдырал хандырылга ажылдакчыларының мурнунда улуг сорулгалар салдынган. Көдээ чонга ачы-дуза чедирилгезиниң хемчээли бо бешки чылда 8,6 млн. рубль чедир өзер, а чүгле 1981 чылда эрткен чылдың деңнели-биле алырга 320 муң рубль хөй болур, азы өзүлдениң деңнели 8 хуу чедер. Хүлээп алыр пунктулар бүгү совхоз төптеринге болгаш чамдык улуг суурларга ажыттынар. Амыдырал хандырылга бажыңнарын тудуп, ажыглалга киирери көрдүнген. Көдээ районнарда амыдырал хандырылгала ажылдап турар кижилерниң мергежилин бедидери, аңаа чаа кижилерни өөредири база бир чугула айтырыг. Районнарда ажыл-агый удуртукчулары-биле харылзааларны быжыглап, оларның дузазы-биле ажылдарын чедип алыры негеттинип турар.

Тываның ачы-дуза албанының ажылдакчылары бо улуг сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээр дээш бүгү күжүн, арга-мергежилин салыр.

С. К. БУЯНДЫ,
Тыва АССР-ниң чоннуң амыдырал хандырылга министри.

Депутат булуңу

АЖЫЛДАП КИРИПКЕН

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы-биле Кызыл районнуң Баян-Кол көдээ Совединиң ийи чаргаш, ооң Терлиг-Хая көдээ Советти чаа тургузарын шиитпирлээн болгай. Чаа тургустунган ол Совет организация талазы-биле хевирлеттинип тургустунган. Советтиң күүскому, доктаамал комиссиялары тургустунгулаан. Көдээ Совет күүскомунуң даргазынга депутат Тамара Дүндүй-ооловна Эникпен соңгуткан.

Чаа тургустунган Совет болгаш ооң күүсекчи комитеди бодунуң эрге-хүлээлгезин күүседип кирипкен, ол бодунуң хөй талалыг ажыл-чорудулгазын Терлиг-Хая мөңгүн суу бүдүрүлгезиниң дирекциязы, партия организациязы, профэвилелиниң ажылчын комитеди болгаш суурда херээженнер чөвүлели-биле кады бир демниг чорудуп эгелээн. Суурда эки тура улусчу дружина штавы база идепкейлиг ажылдап турар.

Мурнунда чылдарда Терлиг-Хая суур Баян-Кол көдээ Советтиң составынга тургаш-ла, бедик культурлуг үлегерлиг корум-чурумнуг чурттакчылыг чер дээш социалистиг чарышка киришкеш, шаңналдыг черни-даа ап турган болгай. Ам чаа тургустунган Совет, ооң күүсекчи комитеди, доктаамал комиссиялары болгаш депутаттары бүдүрүлгениң дирекциязы, партия организациязы болгаш өске-даа хөй-нийти организациялары-биле кады бүдүрүлгениң ажыктыын, ажылдың шынарын бедидер, ажылчы чоннуң ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар, төп суурун бедик культурлуг, үлегерлиг корум-чурумнуг болдурар дээш организакчы болгаш массалыг ажылдарны чаа күш-биле калбартырын Терлиг-Хая суурнуң чурттакчылары улуу-биле күзеп турар.

Д. ДУВАНОВ.

Депутатка сүме

ОТЧЁТ БЭЭРИ

«Депутат кижи бодунуң ажылының дугайында болгаш Советтиң ажылының дугайында соңгукчулар мурнунга, а ол ышкаш ону депутаттың кандидадынга депшиткен коллективтерниң болгаш организацияларның мурнунга отчёт бээр хүлээлгелиг» деп ССРЭ Конституциязында айыткан.

Эрге-чагырганың күрүне органынга кандидат кылдыр бир дугаарында адап, соңгукчулар мурнунга силерни хүлээнип алган кижилер мурнунга отчёт бээри харыысалгалыг. Чүге дээрге коллектив кежигүннери депутаттың кандидадынга депшиткен эжиниң депутат ажыл-чорудулгазын, Советтиң сессиязынга, доктаамал комиссияның ажылынга киржилгезин, округунда соңгукчулары-биле харылзаазын албан ёзузу-биле дыңнап, билип алыксаары чугаажок. Ооң-биле кады олар эрге-чагырганың күрүне органының нийти ажыл-чорудулгазы, бо хүннерде Советтиң кандыг-кандыг чугула айтырыглар шиитпирлеп турары, ооң мурнунда турар моон соңгааргы сорулгалары кандыгыл дээрзин билип алырын күзээрлер.

Депутаттың күш-ажылчы коллективке болгаш соңгукчулар мурнунга бээр отчёдунда нийти чүүлдер бар-даа болза, олар аразында элээн ылгалдыг. Ынчангаш отчёт берип тура, күүскомнуң белеткээни материалдарны ажыглап, ону информацияның кол үндезини кылдыр ажыглаары чугула.

Отчётка чогум черле чүнү колдай чугаалаза экил?

Советтиң, ооң органнарының ажыл-чорудулгазының дугайын чугаалап тура, ук коллективке, албан организацияга ийикпе, азы бүдүрүлгеге хамааржыр бүгү-ле айтырыгларга доктаарын утпанар. Чижээ, силерниң ажылдап турарынар коллективтиң ажыл-херээниң дугайын сессияга, күүскомга азы доктаамал комиссия хуралынга чугаалашкан турган болза, аңаа үндүрген шиитпирлерни кысказы-биле таныштыргаш, ооң күүселдезин чугааланар. А бир эвес ооң күүселдези боттанмайн турар болза, чылдагаанын айтыр.

Депутатка элээн каш чыышта улаштыр соңгудуп келген болгаш арга-дуржулгазы улуг кижилерниң ажылындан алгаш көөрге, бо отчёт үезинде олар хуралдың киржикчилериниң кол-ла кичээнгейин шиитпирлеттинмейн турар айтырыгларже угландырып, аңаа хамаарыштыр оларның санал-оналын ап, сүмележирлер.

Хурал эрттирериниң мурнунда кымнарга отчёт бээринерни утпанар, бир эвес ол хурал комсомол организациязынга болур болза, дыңнадыгның уг-шиин комсомолчу-аныяктарның ажыл-амыдыралынче угландырар болгай, ынчангаш аныяктар айтырыын Советтиң канчаар шиитпирлеп турарын албан чугаалаар. А бир эвес силерниң отчёдунарны профэвилел хуралынга бээри көрдүнген болза, совет биле профэвилелдерниң харылзаазынче кичээнгейни угландырынар. Дараазында чугаалашкан айтырыгларның, аңаа үнген шүгүмчүлекчи санал-оналдарның кичээнгейге алдынмайн барбазын дээш хурал соонда ону база катап сайгарып көргеш, Советтиң күүскомунга ол дугайын дыңнадып киирер. Кады ажылдап турар эш-өөрүңерниң санал-оналдарын Советтиң күүскомунуң канчаар хүлээп алганының, аңаа хамаарыштыр силерниң бодунарның үндүрген түңнелдериңерни дараазында ужуражылгага оларга чугаалап бээр силер.

Күш-ажылчы коллективке отчёт бээри — күрүне ажыл-чорудулганың чугула кезээ.

ИДЕПКЕЙИ БЕДЭЭН

Улус депутаттарының чер-чер Советтеринге эрткен чылдың февральда болуп эрткен соңгуулдалар соонда Хөндергей көдээ Совединиң 4 доктаамал комиссиялары тургускан. Олар ССРЭ болгаш Тыва АССР-ниң Конституцияларында көрдүнген эрге-хүлээлгелеринге даянып, ону удуртулга болдурбушаан, Советтиң мурнунда турар экономика, культура болгаш оон-даа өске чамдык айтырыгларны шиитпирлээринге идепкейлиг киржип турар болгаш ында бактаап кирген депутаттарның бот-идепкейи бедээн. Чижээ, эрткен чылын доктаамал комиссияларның киржилгези-биле ажыл-агыйның дыка хөй айтырыгларын белеткеп, Советтиң сессияларынга болгаш күүскомнуң хуралдарынга чугаалашкан.

Советтиң доктаамал комиссиялары ажылын чаңгыс аай план ёзугаар чорудуп турар. Доктаамал комиссияларның хүн бүрү ажыл-чорудулгазының үре-түңнелдиг ында бактаап кирген депутаттарның идепкейинден, хүлээлгезин эки билиринден кол хамааржыр. Ол сорулга-биле Советтиң күүскому депутаттарның өөредилгезинче, ону дээштиг кылдыр организастаарынче чугула кичээнгейни угландырып келген. Чижээ, депутаттарның болгаш доктаамал комиссияларның эрге-хүлээлгелеринге, ажыл-чорудулгазынга хамаарышкан өөредилге-кичээлдерин организастап турар болгаш Советтиң тус-тус доктаамал комиссияларының ажылының дуржулга солчуушкуннары база аңаа болур. Ындыг янзылыг ажыл-агыйжы ажык чугаа үезинде депутаттар өскелериниң арга-дуржулгазындан өөренип, чамдык чүүлдерни боттарынга ажыглап турарлар. Ооң дээштиин амыдырал бадыткаан, чамдык доктаамал комиссияларның хүлээлгезин ажыл-херек кырында чедиишкинниг күүседип турарын айтыры чугула. Советтиң социалистиг хоойлу-дүрүм болгаш хөй-нийтиниң корум-чурумун камгалаар талазы-биле доктаамал комиссиязының (даргазы А. Э. Сат) ажылы сөөлгү үеде көскүзү-биле идепкейжээн. Ук комиссия Советтиң девискээринде корум-чурум айтырыын көдээ Советтиң сессиязынга ийи удаа белеткеп, ону чугаалажырынга идепкейлиг киришкен. Ук сессияларның шиитпирлериниң күүселдезин амыдыралга боттандырганындан суурда профилактика чөвүлелиниң, эш хуу судунуң, эки тура улусчу дружинаның ажылы экижээн. болгаш хөй-нийтиниң корум-чурумунга хамаарыштыр ап чорудуп турар хемчеглериниң дээштии бедээн. Арагаже сундулуг, уругларының кижизидилгезинче чогуур кичээнгей салбас өг-бүлелерни доктаамал комиссия шыңгыы кичээнгейде алган. Чоокта чаа профилактика чөвүлелиниң хуралы болган. Аңаа арагаже сундулуг он чеди кижини келдиртип, оларның-биле тус-тусту чугаалашкан. Мындыг янзылыг профилактика неделязының дээштии бедээн. Ооң түңнелинде учётта турар чамдык кижилер частырыын миннип, багай чаңчылды кагганнар.

Кандыг-даа айтырыгны шиитпирлээрде депутаттар хөй-нийтиниң, бот-башкарылгалыг организацияларның күжүнге даяныр. Советтиң девискээринде чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле идейкижизидилгелиг ажылды, профилактиктиг хемчеглерни чогумчалыг чорудуп турары-даа оларның демниг ажылының түңнели.

Көдээ Советтиң депутады Т. Д. Доржу удурткан көдээ ажыл-агый талазы-биле доктаамал комиссияның ажылы база эки. Ук комиссия сессияга үш удаа эдеринчи илеткел кылган. Чоокта чаа болган сессияга мал кыштаглаашкынының чорупп турарының дугайында айтырыгны чугаалажырынга идепкейлиг киришкен. Депутаттар аңаа белеткел ажылдарын чорудуп тура, кыштаг, кодан бүрүзүнге чедип барып, мал кыштаглаашкынының эртип турарының нийти байдалын хынап, ында бар четпестерни илереткеннер. Ооң түңнелинде сессияга мал кыштаглаашкынының байдалынга хамаарыштыр ажыл-агыйжы, шыңгыы чугаа болган. Ук сессияның шиитпириниң күүселдезин доктаамал комиссия кичээнгейге алган. Ооң күүселдези боттанып эгелээн. Чижээ, малчын Д. Сарыгларның кыштаанда шынтыы четпестерниң турганын сессияга шүгүмчүлээн. Ону чайладыр талазы-биле хемчеглер алдынганындан малчынның коданында байдал элээн экижээн.

Көдээ Советтиң доктаамал комиссияларының ажыл-чорудулгазының идепкейжээниниң үстүнде чүгле ийи комиссияның ажылы бадыткаар. Ниитизи-биле оларның ат-алдары өскен.

Соңгукчуларның чагыгларын амыдыралга боттандырарынга доктаамал комиссияларның үлүү улуг. Чижээ, суур чаагайжыдылгазының талазы-биле доктаамал комиссияның дузазы-биле № 18 округтуң депутады П. К. Куулар соңгукчуларның чагыын күүседип, суурнуң Бүрзекей кудумчузунга кудукту кылдырган. Ол-ла кудумчунуң чаагайжыдылгазынга көскү ажылдар кылдынган болгаш хөй санныг тарымал үнүштер ында олуртулган, буга унун эде, чаарты кылган. Соңгукчуларның депутаттарга бергени чагыы ёзугаар суурдан үнген орукту асфальтылыг орукка чедир эде кылып, чаарткан. Советтиң чаагайжыдылга талазы-биле доктаамал комиссиязының ында киириштирген үлүү улуг.

Хөндергей көдээ Совединиң доктаамал комиссияларының ажылында кылдынган эки чүүлдер-биле чергелештир, негелдеге дүүштүр шиитпирлеттинмейн турар чамдык айтырыглар бар. Ынчангаш Советтиң күүскому олче шыңгыы кичээнгейни угландырып, Советтиң девискээринде ажыл-агый айтырыгларын шиитпирлээринге доктаамал комиссияларның идепкейлиг киржилгезин чедип алырынче угланган хемчеглерни ап турар.

П. КУУЛАР.
Хөндергей көдээ Совединиң күүскомунуң даргазы.

Республиканың ажыл-агыйларында бо хүннерде көдээ ажыл-агый техниказының септелгези чоруп турар.

Кызыл районда «Сукпак» совхозта бо ажыл база кидин түлүк. Механизаторлар 1981 чылдың часкы хову ажылдарынче үнер машина-техниканың септелгезиниң темпизин бедиткен. Ооң түңнелинде тракторлар септелгези көрдүнген хуусаазында доозулган, белениниң шугумунда. Ам мында бүгү күштүг комбайннар септелгезинче угландырган.

Септекчилер ортузунда социалистиг чарышты дээштиг организастааны ажылга идиглиг болуп турар. Күш-ажылчы маргылдааның мурнуку одуруун Сукпак көдээ Совединиң депутады механизатор Х. И. Чамыяң, совхозтуң мурнакчы механизатору Ю. А. Ломоченко олар баштап турарлар.

ЧУРУКТА: септелгениң мурнакчылары механизаторлар Х. И. Чамыяң, Ю. А. Ломоченко.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

КЕЖЭЭЗИНДЕ, КЫЗЫМААНДА

Кара-оол Хүр-оолович Ховалыг эрткен беш чылдың дургузунда багай эвес ажылдаан. Дүүнгү хүнче дедир хая көрнүп, даартагы хүннүң сорулгаларын тодарадыры чугула болбайн аан. К. Х. Ховалыгның көргүзүглери мындыг: чыл санында-ла ол социалистиг хүлээлгелеринде көрдүнген сорулгаларын күүседип, төрүүр 100 баш хойдан-на 95-тен 103 чедир хураганны камгалап, хойдан 2,4 кг ажыг дүктү кыргып ап келген. Көргүзүг хоомай эвес, совхозунуң мурнакчызы диртип турары-даа таварылга эвес. Ынчангаш эрткен онгу беш чылда хойжу кызымак ажылдааш, бодунуң мурнунда сорулгаларны чедиишкинниг күүсеткен.

Хойжунуң ажылының чедиишкини ооң кызымаанда. Кара-оол Хүр-оолович кыштаглаашкынга хынамчалыг белеткенир чаңчылдыг. Кодан хоюнга чылдың-на ол 10—15 тонна сигенни, 5 тонна суланы өг-бүлези-биле белеткеп алыр. Өлек-кыштааның үүрмек септелгезин чазын кыштагдан көжерде-ле баш удур кылгаш, артканын кыштаглап үнгүже ыяк кылып алыр.

К. Х. Ховалыгның мал ажылынга күш-ажылчы стажы хөй. Ынчангаш ол бодунуң ажылын эки билир, арга-дуржулгазы улуг. Чайын, күзүн одар солуп, эки оъттуг черлерге кадарып тургаш, хойну семиртип алырын ол чугула деп санап келген болгаш ону ынчаар чорудуп-даа турар. Семис, шыырак хой кыжын белен арып баксыравас. А кол-ла чүве — малдың төлү улуг-шыырак болгаш доругуучал белен аарывас болур дээрзин хойжу эки билир. Кара-оол Хүр-оолович ажыл-иш дугайын чугаалап ора, чамдык малчыннарның ажыл-агыйжы эвезин хойну кажаага тургузарынга «ынак» чоруктарга удуруп ажы-биле чугаалаар болду. Хойнуң семиривес-даа чоруу ында. Арган мал болу безин моолдук кыш ажар, ынчангаш чамдык хойжуларның хоомай хураган ап турары-даа ында. Хоочун малчынның ол болдалдары-биле чөпшээрешпес арга чок.

К. Х. Ховалыгның коданынга бо чылын 350 хой ооллаар. Ооң 238-и бо хүннерге чедир төрээн болгаш 241 хураган онча-менди.

Кижи күш-ажылы-биле мактаалдыг. Хоочун малчын кызымак, үре-түңнелдиг ижи-биле чаңгыс чер-чурттугларының идегел, бүзүрелин чедип алган. Өвүр район Совединиң депутадынга ону соңгааны база таварылга эвес. Бөдүүн ишчи малчын чоннуң аңаа бүзүрелин кызымак ажылы-биле бадыткап чоруур.

Н. ДАМДЫН.

АМЫР-ДЫШ ЧОККА

Хойжу кодандан репортаж

Чолаачывыс Валерий Соян суурдан үнге-ле ак орукка киргеш, хелгезиниң «дыңын салыпты». Акы-дуңма моол черден эгезин алгаш, ырда кирген көк далай — Успа-Хөлче хап кирип чыдар узун Тес бо-ла болгай. Ында-мында кыскылап көстүр чыжырганалыг арыг, амдыызында харлыг дош-биле шугланган хем сөөвуста калды. Чер аразы херии-даа бол, ажыл-ишчи чугаа-соот ону «чоокшулатты». Мурнувуста оорашта кыштагже кире халдып келгенивисти аскербейн барып-тыр мен. Эрзин районда «Мөрен» совхозтуң мурнакчы хойжуларының бирээзи Ырбый Эрендейниң аалы бо дээрзин кожам В. Соян-Кара тайылбырлады. Мээн кайы ырактан адап-сурап келгеним өг-бүле бо-да болгай.

Улуг ак өг ээн болду. Шай пактаптар, чай чок, бачым өйде ындыг болуру-даа чөп. Дөрде хоолуг, өңнүг чуруктан өг ээлерин таныдывыс. Солагай талакы орун бажында үс кижиниң болунун өгге тарыштыр чалап кылганы бичежек сервант туру. Ында хрусталь, аяк-саваа аймаа шил өттүр көзүлдү. Өгнүң иштин долгандыр бир өң пөс-биле чараштыр көжегелээн. Арта кырын тыва угулза-биле хээлей даарап каан. Ширтектерниң ындазында арыы хелчок. Малчын аалдарга, бо-ла келир районнуң амыдырал хандырылга комбинадының директору А. Калдар-ооллуң мынча деп турганы сагыжымга кире дүштү:

— Төре-Хөл талазында ховуда чүгле «Мөрен» совхозтуң безин хойжу ийи бригадазы кыштаглап турар. Кайызынга-даа чорааш көөрге, черле хойжу Ырбыйның коданынга чедер ындыг арыг-силиг кодан чок. Өгнүң ишти-даа ындыг...

Шынап-ла, кодан девискээринде бүгү чүве эмге-сескелиг болду. Суг ижер оңгачаларны безин бир черде дистиндир салып каан. Өг долгандыр, черле ынчаш, коданда чангыс-даа артык чүве чок болгу дег. Кылан тас. Кожаландыр тутказ кажаалар ындыы чартыында улуг-ла сараат сиген бедин көстүп тур. Ол ам агаар, суг-биле дөмей херек. Мунгаш кажааның бетиинде чадагайның эптей туткан. Чаа төрээн хойларны ында кажаалап каан. Улуг, бичие ийи херээжен кижи хураган ыдып турлар.

Баштай-ла хураган кажаазын сонуургап көрдүвүс. Ооң дал ортузунда туйбу-биле сугугу тудуп каап-тыр. Ында салган оттан чылыы аажок. Кажааның соңгаларындан хүн херелдендир чайнап турар. Дээвирлерде сайгылгааннар кыланнашкан. Хой массалыы-биле оолдай бээрге, электри моторжугажын эккеп салып алганнар. Ам магалыг: дүнези, хүндүзү-даа дөмей-ле.

Төрүттүнген хураганнар шупту онча-менди. Оларны үш аңгы үзе кажаалап каан: элээдилерин, ооң арай соңнай төрүттүнгеннерин, ужа-тура атпаңайнып турарларын. Ногаан сиген, сула, чылыг суг, өдек кезээде белен. Чүгле чарбаны арай озалдап эккеп турарынга хойжулар хомудадылар. А хой кажаазы ийи үзе өрээлдеттинген. Бичезинге чаа төрээн хой, улуунга удавас төрүүрлери турар. Шак эрте-даа бол, кургаг өдекти шагда-ла кажаада уруп каан болду.

— Бо кажаага 400 баш хой кирер, ам коданда төрүүр 378 хой бар. Часкаар шупту 700 ажыг апаар чүве — деп, улуг хойжу чугаалады.

Баштай бодаарга, хойжунуң «арифметиказы» ындыгла нарын эвес болгу дег. Ынчалза-даа чедиишкин чүгле карак кызыл, шудургу ажыл-иштиң ачызында чедип алдынар дээрзи билдингир. 300 ажыг хойнуң баш бүрүзүнден-не, дора дээрге, бир хураганны камгалап албас болза, ол 700 канчап чедер. Ынчангаш хойжу өг-бүле 100 хойга онааштыр ынчадан эвээш эвес хураганны камгалап алыр дең турары моон-на илдең. Бо ийи малчынның дүүнгү, бөгүнгү ажыл-ижин сонуургап, моон соңгааргы сорулгаларын айтырып, хөөрештивис-даа.

Ырбый биле Севилбаа Эрендейлер хой малдаа-ла ам 10 чыл чедип чорууурлар. А хойжулап эгелээ-ле чүгле төрүүр хой малдап келген. Эрткен үе иштинде өөрүнчүг. берге-даа чылдар тургулаан. Көргүзүг база-ла үениң аайы-биле өскерлип келген: төрүүр 100 хойга онааштыр 85, 98,110 хураган. Ол хураганнары ам улуг хойлар апаргылаан. Оларның чамдыктары бо коданда ам-даа барын дузалакчы кадарчы чугаалай-дыр. Хураганнар ажаар, өстүреринге кол кижи — Севилбаа Найдановна бир хөктүг таварылганы чугаалады:

— Мээң өөм ээзи Ырбый ийис эжи кижи болгай. Ооң эжи Мөбүй кожавыс Тес-Хемниң Ак-Эрик суурда чурттап орар — дээш, ол улаштыр чугаалады. — Оолдар ынчан бичии турган. Бир-ле хүн бирээзи хой, а өскези бызаа кадарып хүнзээн. Бызаа кадарган оол оларның эмзирип алган. Ава көөрге, оол бо-ла чорүп орган. Өгже кирериниң кайызы чорда, бир шыкпыштаан. Оозу: «Аңаа хой кадарып чораан кижини-ле, авам... дээш ыглап бадырыпкан. Ынчан авазы: «Мен боларны салчап турумда, өске улус-даа чеп-ле ыйнаан» дээш каттырыпкан. Шынап-ла чаъс суунуң ийи дамдызы-биле дөмей алышкылар чүве-дир. Иези оолдарын чүгле бирээзиниң чаагында меңинден ылгаар турган.

Ийис оолдарны ылгаары безин берге турда мында оңон, чүс-чүс дөмей хураганнарны ылгаары берге болбайн канчаар. Хойнуң хөй нүүрузу хүндүс черге төрүүр боордур. Суурдан келген сакманчылар оларның пелерин даазы-ла салчаптар болгулаар. Бо чорук байдалды улам нарыыдадыр. Ынчалзажок үргүлчү-ле мал аразынга, олар-биле халбактанчып чоруур кижи аңаа чанчыгып каар.

Мал-маганывысты чайлаглады, семиртип, күш киирип алганывыс эки. Белеткеп алган 40 тонна сигенивис ам-даа хөй. Кыш база эки-дир: улуг соок чок. Ынчангаш бо чылын 100 баш хойдан-на 102 хураганны черле камгалап алыр дээн бис. Бир хойдан кыргып алыр дүгүвүс база эрткен чылдаазы ышкаш 2,2 килограммдан эвээжевес боор. Ол төрээн Коммунистиг партиявыстың XXVI съездизинге бистиң өг-бүлевистиң, эвээш бичи-даа бол, күш-ажылчы белээвис болур.

Социалистиг чарышче бригададан Балдаң адашты, бар арга-курлавырларывысты санап көргеш, нийти совхозтан совхозтуң мурнакчы хойжузу, Ленин орденниң эдилекчизи, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны О. С. Намдалды кыйгырган бис.

Ол аразында бир үе-черге ийи аныяк кижи кирип келдилер. Ырбый Дежүүевич:

— Хову-Аксыындан келген сакманчыларым-дыр ийин — дээш, хүлүмзүрдү.

Хоочун хойжулар чүгле кодан долдур малдыг эвес, а аал сыңмас ажы-төлдүг улус-тур. Оларның 13 уругларының аразында чолаачы, эмчи, малы эмчизи, башкы, даараныкчы, тракторист, ажылчын дээш кандыг мергежилдиглер чок дээр. Демги сакманчылар бо аалдың Хову-Аксында ажылдап, чурттап турар уруу биле күдээзи болган.

Хөй уругларның иези, дузалакчы кадарчы С. Н. Эрендейниң хөрээн Маадыр-иениң сылдызы-биле чергелештир «Күш-ажылдың хоочуну» медаль, аңгы-аңгы чылдарның «Социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп хөрек демдектери каастап чоруур. А улуг хойжу Ы. Д. Эрендейниң хөрек чуруу найысылал Кызылда республиканың Хүндүлел самбыразында.

Мурнакчы хойжуларның аалындан аъттанып турувуста, хураганнарның алгызы, кижилерниң өөрүшкүлүг чугаа-сооду дыңналып, бир кыштагда хой оолдаашкынының чугула кампаниязының эки чорупп турарын, малдың чаш төлүн бүрүн камгалап алыр дээш малчыннарның кызымаккай ажылдап, амыр-дыш чок туржуп турарын херечилеп арты.

С. МОНГАЛ,
«Шынның» тускай корр.

БЕШ ЧЫЛДАН БЕШ ЧЫЛЧЕ ХЕРЕ БАЗАР

(Кызыл хоорай Совединиң V сессиязындан)

Онгу беш чылда чүү кылдынганыл? Бо айтырыг кижи бүгүдезин, күш-ажылчы коллектив бүрүзүн эрткен оруунче хая көрнүрүнче албадап, ханы бодандырып келир. Чогум-на оон-биле холбашкан айтырыгны улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң V сессиязынга чугаалашкан. Аңаа хамаарыштыр хоорай Совединиң күүскомунуң 1980 чылда чорудуп келген ажылының дугайында отчёттуг илеткелди оон даргазы Ш. Д. Куулар кылган. Илеткел талазы-биле саналдарны «Кызыл тудуг» эргелелиниң начальниги депутат П. И. Чербаков, «Тувашвейбыт» каттыжышкынның мастери депутат Н. П. Банина, үлетпүр барааннар садыының директору депутат А. С. Сат, харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң начальниги депутат А. К. Иргит, туйбу заводунуң мастери депутат В. И. Чибирякина, сүт комбинадының директору депутат Х. Е. Аллакаев болгаш өскелер-даа бергеннер.

— Бүгү улустуң четтиккейн манап турары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажыттынарының бүдүүзүнде улус депутаттарының хоорай Совединиң V сессиязының эртип турары онзагай-дыр. Бүгү-ле коллективтер съездини күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткувушаан, чедип алган дуржулгазын улам ажыглап турган, он бирги беш чылдың сорулгаларын чедиишкинниг шиитпирлээр дээш кылган ажылдарын ханы анализтеп көрүп турарлар—деп, илеткелчи демдеглээн.

Хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының хөй кезии ийи айларның болгаш бирги кварталдың планныг онаалдаларын партийжи шуулганның ажыттынар хүнүнде, а № 48 тудуг эргелелинде Е. С. Бизяевага удурткан штукатуржулар бригадазы ол хүнге таварыштыр бо чылдың бирги чартык чылының планын күүседир деп бедиткен хүлээлгени алганнар. Ол берген сөс ажыл-иш-биле карышпайн, боттанып турар.

Отчёттуг үениң дургузунда күүском бодунуң бүгү ажыл чорудулгазын депутаттарның идепкейин, доктаамал комиссияларның, депутат бөлүктерин, килдистерниң болгаш эргелелдерниң ролюн улам бедидеринче, үлетпүр, транспорт, тудуг, коммунал-амыдырал, садыг бүдүрүлгелериниң, культура, кадык камгалал болгаш чырыдыышкын албан черлериниң ажылын экижидеринче угландыр чорудуп, бо талазы-биле организакчы ажылды күштелдирген. Бо чорук 1980 чылдың болгаш ниитизи-биле онгу беш чылдың планнарын чамдык көргүзүглер талазы-биле багай эвес күүседирин хандырган.

Онгу беш чылда үлетпүр продукциязын сайгарары 17,5 хуу, а ниити продукцияны бүдүрери 20,7 хуу өскен. Үлетпүр, транспорт, коммунал-амыдырал хандырылга, садыг болгаш ниитиниң чемненилге бүдүрүлгелери онгу беш чылдың планнарын чедиишкинниг күүсеткеннер.

Онгу беш чылды күш-ажылчы 28 коллектив, бүдүрүлгениң 3 муң ажыг мурнакчылары хуусаа бетинде күүсеткеннер. Оларга № 1 АТБ-ниң чолаачызы А. И. Галайко, дааранылга фабриказының мастери Р. Т. Сумба, № 48 тудуг эргелелинде шеверлекчилер бригадири В. Б. Борбак-оол, «Кызыл тудуг» эргелелиниң дашчызы К. К. Күжүгет болгаш өске-даа хөй-хөй мурнакчылар хамааржыр. Оларга кым-даа чоргаарланыр.

1980 чылда хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелери пландан ажыр 1 млн. 848 муң рубльдиң продукциязын сайгарган, чоннуң калбак херегледел барааннарын бүдүрери 19,6 хуу өскен, продукцияның 32 чаа хевирлерин шиңгээдип алган. Кызылдың сүт заводу, дааранылга фабриказы, № 48 тудуг эргелели, Кызылдың аъш-чем садыы, «Тыва сүт тудуг» трестиң автобаазазы, Кызылдың телеательези болгаш өске-даа бүдүрүлгелер чыл дургузунда деңдески ажылдааш, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туктары-биле шаңнатканнар. Продукцияны сайгарар талазы-биле планын шупту 25 үлетпүр бүдүрүлгелери бир-ле дугаар күүседип шыдаан.

Чамдык бергелер турза-даа, улус ажыл-агыйының хөй-хөй адырларының талазы-биле планын хоорай ниитизи-биле эрткен чылын күүсеткен. 1980 чылдың түңнелдери-биле Бүгү-россия социалистиг чарыжынга чедип алган бедик көргүзүглери дээш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун хоорайга база катап тывысканы ол дугайын херечилээн. Беш чылдан беш чылче улам хере базар төлээде, ам-даа хөйнү кылырын, бар аргаларны чөп ажыглаарын, социалистиг чарышты дээштиг организастаарын ол чорук хүлээндирип турар дээрзин сессияга санал берген эштер демдеглээннер.

Ол ышкаш хоорайны чаагайжыдар болгаш ногаанчыдар талазы-биле чамдык ажылдар чоруттунган. Бо сорулгага 2 млн. ажыг рубль чарыгдаттынган.

Чамдык чедиишкиннер-биле чергелештир чедир кылдынмайн турар чүүлдер болгаш ажыглаттынмайн турар курлавырлар бары сессияга айыттынган. Ону чүден көрүп болурул? Эрткен чылын 4 бүдүрүлге продукция бүдүрериниң планын чедир күүсетпээн, 9 бүдүрүлге продукция сайгарарының темпизин кудулаткан, 7 бүдүрүлге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер талазы-биле планын күүсетпээн. Бо чорук болза улус депутаттарының хоорай Совединиң күүскому планнарны болгаш социалистиг хүлээлгелерни коллективтерниң канчаар күүседип турарын чогуур үезинде анализтеп көөрүн чедир чорудуп, бар курлавырларны илередип тывар ажылды кошкак организастап келген дээрзин көргүзүп турар. Ооң түңнелинде хоорайның бүгү бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының деңдески ажылдаваны ол.

«Тыва тудуг» трест эрткен чылын ажылын дыка сулараткан болгаш кылдынган тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлин моон мурнундаазындан эвээжеткен. Ол ышкаш туйбу заводу, «Росводпром» каттыжышкынның демир-бетон кылыглар заводу боттарының бар аргаларындан куду ажылдаан. Ындыг янзылыг хожудап турар үлетпүр бүдүрүлгелер болгаш организациялар удуртукчуларындан негелдени күштелдирер, хожудаашкынның чылдагаанын тывар, оон үнеринин аргаларын болгаш оруктарын чогуур үезинде айтыр турган.

Социал-культура тургузуушкунунуң болгаш чоннуң амыдырал хандырылгазының бүгү адырларының ажылын экижидериниң сорулгаларын шиитпирлежир талазы-биле күүскомнуң килдистери болгаш эргелелдери четпес ажылдаан. Автотранспорттуң, телефон болгаш почта харылзаазының ажылын экижидер хемчеглер четпес алдынып турар. Ол дугайын харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң начальниги А. К. Иргит чугаалаан.

Садыг организациялары чоннуң хүн бүрү херегледел барааннарын үзүктелиишкиннинг садып, бараан курлавырларын дилеп тывар талазы-биле идепкейин көргүспейн турар дээрзин үлетпүр барааннар садыының директору А. С. Сат бодунуң саналынга шүгүмчүлээш, чамдык бажың херекселдерин ырактан сөөртпейн, маңаа бүдүрүп ап болурунуң аргаларының барын ол айыткан.

Школаларның болгаш өөредилге албан черлериниң, культура албан черлериниң ажылында четпестерни санал берген өске-даа эштер чидиг-биле шүгүмчүлээш, ону чайладыр төлээде, чүнү кылза чогуурун тодаргай чугаалааннар.

СЭКП ТК-ның октябрь (1980 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин, аңаа эш Л. И. Брежневтиң чугаазында айтыышкыннарны, он бирги беш чылдың баштайгы чылының планнарын болгаш хүлээлгелерин күүседиринче хоорайның ажылчы чоннарын улам мобилизастаар талазы-биле практиктиг хемчеглерни айыткан шиитпирни сессия хүлээп алган.

БКП-НИҢ XII СЪЕЗДИЗИНГЕ ТЕЗИСТЕРНИҢ ТӨЛЕВИЛЕЛИ

СОФИЯ. (СЭТА). Социалистиг дем каттыжылгазының чурттары-биле, хамыктың мурнунда улуг Совет Эвилели-биле чаңгыс эпти болгаш акы-дуңма эвилелди улам ынай быжыглаары Болгарияның Коммунистиг партиязының болгаш Болгар күрүнениң даштыкы политиказының моон соңгаар-даа кол угланыышкыны болур деп, БКП-ниң XII съездизинге тезистерниң төлевилелинде онзалап демдеглээн. Партияның ажылының дугайында, чедиги беш чылда (1976—1980 чылдарда) БУР-нуң социал-экономиктиг болгаш культура хөгжүлдезиниң түңнелдериниң дугайында, 1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеле сорулгаларның дугайында тезистерниң төлевилелин бүгү чон чугаалажып көөрү-биле парлаан.

Болгарияның Коммунистиг партиязының болгаш СЭКП-ниң, Болгар Улус Республиканың болгаш ССРЭ-ниң, болгар болгаш совет улустарның аразынга найыралды быжыглаарынга, кады ажылдажылганы калбартырынга бүгү-ле чүүлдерни моон соңгаар-даа кылырын БКП бодунуң патриоттуг болгаш интернационалчы дээди хүлээлгези кылдыр санап турар.

Социалистиг дем каттыштырылгазы делегей болуушкуннарынга күштүг салдарны чедирип турар деп, тезистер төлевилелинде демдеглээн. Социализмниң чурттары, бирги ээлчегде Совет Эвилели делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаарының болгаш кады ажылдажылганы калбартырының кол фактору болуп турар. Тайбың болгаш чавырлыышкын дээш демиселге СЭКП-ниң болгаш ССРЭ-ниң, эш Л. И. Брежневтиң акы-дуңма социалистиг чурттарның киирип турар улуг салыышкынын БКП Төп Комитеди сеткил ханыышкыны-биле онзалап демдеглээн.

Болгарияның Коммунистиг партиязы бодунуң XII съездизинге чаңгыс аай, улам сырый каттышкан уткуштур бар чоруур болгаш чурттуң келир үеде хөгжүлдезиниң политиктиг тодаргай перспективазын болгаш программазын айытпышаан, бодунуң ленинчи угланыышкынының чайгылыш чокка боттандырып турар деп документиде онзалап айыткан.

Болгарияга сайзыраңгай социалистиг ниитилелди тургузар талазы-биле эрткен чедиги беш чылда улуг чаа базым кылдынган. Чурттуң экономиктиг болгаш эртем-техниктиг күчүзү дыка улгаткан. Национал орулга беш чыл дургузунда бары 24 миллиард леви (акша) немей өскен.

Сески беш чылда Болгарияның Коммунистиг партиязының кол күжениишкиннери чоннуң дурген өзүлделиг материалдыг болгаш угаан-бодал негелделерин улам долу хандырарынче, социализмниң материал-техниктиг баазазын моон соңгаар-даа тургузарынче угланган турар деп тезистерниң төлевилелинде демдеглээн.

БЕРЛИНГЕ УЖУРАЖЫЫШКЫН

БЕРЛИН. (СЭТА). Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, Герман Демократтыг Республиканың Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Э. Хонеккерниң болгаш Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының ТК-зының Бирги секретары С. Каняның ужуражыышкыны Берлинге болган. Найыралдың байдалынга болуп эрткен ужуражыышкынның үезинде олар боттарының чурттарының байдалының дугайында, ГСЧП-ниң болгаш ПКАП-тың ажыл-чорудулгазының дугайында информацияны солушканнар.

Ийи партияларның болгаш күрүнелерниң аразынга харылзааларны калбартырының айтырыгларын ужуражыышкынга чугаалажып көрген. Делегейниң чамдык айтырыгларының болгаш ГДР-ниң база ПУР-нуң даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазының, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң айтырыгларының талазы-биле санал-оналдар солчулгазы база болган.

ГСЧП-ниң X съездизинге белеткелдиң дугайында Э. Хонеккер чугаалаан. Социализмниң болгаш партияны быжыглаарынче, аар кризистиг байдалдан чуртту уштуп алырынче угланган ПКАП ТК-ның VIII пленумунуң шиитпирлериниң дугайында С. Каня чугаалаан.

Империалистиг бөлүктерниң боо-чепсекти эндере бүдүрериниче угланган айыылдыг хөделиишкиннериниң түңнелинде делегей байдалының нарыыдааны-биле холбаштыр сагыш човаашкынны ужуражыышкынның киржикчилери илергейлээн. Социалистиг дем каттыштырылгазының күрүнелериниң иштики херектеринге холгаарлап киржир дээн империалистиг бүгү оралдажыышкыннарны олар шыңгыы буруу шапкан болгаш делегей байдалын экижидеринге, тайбыңны быжыглаарынга, чавырлыышкынның политиказын үргүлчүлээринге база делегейниң кады ажылдажылгазын калбартырынга болгаш Совет Эвилели-биле база социалистиг өске-даа чурттар-биле найыралды, акы-дуңма харылзааларын улам-на быжыктырарынга салыышкынын киреринге ийи партияларның болгаш чурттарның бүрүн шиитпирлиин онзалап демдеглээн.

Герман Демократтыг Республиканың болгаш Польша Улус Республиканың аразынга акы-дуңма харылзааларны быжыглаары болгаш калбартыры ийи чурттарга болгаш улустарга улуг ужур-дузалыг болурун ужуражыышкынга демдеглээн. Европага шериг чавырлыышкынның болгаш чепсегленишкиннерин дүжүрериниң талазы-биле делегей конференциязын Варшавага чыылдырар дугайында Польша Улус Республиканың саналдарын ГДР-ниң бүрүн деткип турарын бадыткаан.

Бүгү-ле кол айтырыгларның талазы-биле ийи партияларның үзел-бодалдарының чаңгыс эптиин ол ужуражыышкын бадыткап көргүскен. Ийи күрүнелерниң, социализмниң болгаш бүгү делегейге тайбыңның эрге-ажыктарынга дүүштүр ийи талалыг кады ажылдажылганы калбартырынга ол ужуражыышкын боттуг салыышкынын киирер дээрзинге бүзүрелди оон киржикчилери илергейлээн.

ДҮШКҮҮРЛҮГ ЧОРУКТУ ЧИДИГЛЕНДИРБИШААН

ВАРШАВА. (СЭТА). КОС-КОР дээр антисоциалистиг организацияның болгаш «Солидарность» дээр профшимчээшкинниң удуртулгазында барын үзелдиг бөлүктүң удуртукчулары чуртка дүшкүүрлүг чорукту хевээр арттырарын оралдашпышаан, сөөлгү үеде боттарының идепкейлиг ажыл-чорудулгазының төвү кылдыр дээди өөредилге черлерин шилип алган.

Чүвениң ужуру чүл дээрге, үлетпүр бүдүрүлгелеринге ажыл соксадыышкыны экономиктиг байдалды баксырадып, ажылчы чоннарның эрге-ажыктарынга согуушкун таварыштырып турар болган ужурунда чоннуң ортузунга улам-на бакка сурагжып турар апаргандыда-дыр. Ынчангаш социализмге өжээнниг күштер польша институттарга болгаш университеттерге ажыл соксадыышкыннары эрттирериниче күткүп турар. Лодзиде студентилерниң ажыл соксадыышкыны уламчылавышаан, контрреволюстуг Я. Куроньның оглу ону удуртуп турар. ПУР-нуң Дээди өөредилге министерствозунуң удуртукчулары-биле чугаалажыышкыннар турзажок, оппозицияның шилип алганы, ажыл соксадыышкын комитединиң кежигүннери чазакты келергей өжээнниг көрүп, антисоветтиг сөс-домактар эдип, харын-даа ниитилел-политиктиг эртемнерни башкылаары шуут күш чок болдурарынга чедир, политиктиг ооң дүштүг негелделерни кылып турар.

Ажыл соксадыышкыннары чүгле Лодзиде эвес болдур ийин. Студентилериниң ажыл соксадыышкынның шимчээшкиниң төвү сөөлгү хүннерде Познаньче шилчээн. Куроньунда чедип келген болгаш ажыл соксадыышкынында 4 муң кижи киржип турар.

Вроцлав университединиң болгаш өске-даа чамдык дээди өөредилге черлериниң студентилериниң аразынга оппозистиг күштер ажыл соксадыышкыннарын күткүп үндүрер аргалыг болган. Ол чорук антисоциалистиг күштер чуртка дүшкүүрлүг чорукту моон соңгаар-даа чидигледиреринче, байдалды чогумчуларын болдурбазынче чүткүл салып турарын чугаалап турар-дыр.

АКЫ-ДУҢМА МООЛДА

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ САЙЗЫРАЛЫ

Партия база чазактың чоруткан хемчеглериниң, Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның акы-дуңма дузаламчызының ачызында республиканың көдээ ажыл-агыйының материалдыг баазазы алдыгы беш чылда улам быжыккан, көдээ ажыл-агый сайзыраан.

Эрткен беш чылда бо чугула адырга капитал салыышкыны 2,2 миллиард хире төгерик болган. Ону колдуунда мал чеминиң баазазын калбартырынче, мал кажаалары тударынче, одарларны суггаттыг болдурарынче, кур черлерни шиңгээдип алырынче, тарааа, ногаа өстүрер, мал чеми белеткээр, сүт угланыышкынныг чаа ажыл-агыйларны тургузарынче, оларны эргежок чугула техника болгаш дериг-херекселдер-биле чепсеглээринче угландырган. Ниитизи-биле көдээ ажыл-агыйның кол бүдүрүлге фондулары бешки беш чылга деңнээрге 72,6 хуу өскен. Ол-ла үениң дургузунда 7300 суггарылга пунктузун, 6,5 миллион баш мал кирер кажааларны ажыглалга киирген.

Эрткен беш чылда көдээ ажыл-агыйны механизастаар сорулга-биле 7500 тракторну, 2000 комбайнны, 1600 автомашинаны, 2600 трактор кожугларын болгаш өске-даа хөй техниканы алган. Кур черлерни шиңгээдип алыр талазы-биле партияның салган сорулгалары чедиишкинниг боттанып турар.

Көдээ ажыл-агыйның материалдыг баазазының быжыкканы-биле эрткен беш чылга деңнээрге адырның чылда продукция бүдүрүп үндүрериниң хемчээли ортумаа-биле 6,3 хуу өскен. Чылдың-на ортумаа-биле 8,3 миллион баш мал төлүн ап келген, ол болза 1971—1975 чылдарның көргүзүглеринден 2,6 хуу хөй.

Эрткен чылдарда аъш-чем продуктуларын бүдүрерин элээн көвүдеткен. Чижээ, эътти—14 хуу, сүттү—7,6 хуу, оон иштинде сүттү хоорайларга, чурттакчылыг черлерге чедирери 50,3 хуу, ак саржаг 20 хуу, картофель 78,3 хуу, ногаа аймаа 19 хуу, дагаа чуургазы 2,5 катап көвүдээн.

Чуртка эът курлавырын көвүдедир сорулгалыг дузалал ажыл-агыйы чедиишкинниг хөгжүп орар. Амгы үеде көдээ ажыл-агый каттыжыышкыннарының 80 хуузу, күркаттыжыышкыннарның 87 хуузу хаван өстүрүп турар. Ол ышкаш кушту азырап эгелээн. Бо хемчеглер эрткен беш чылга деңнээрге эът бүдүрерин 17—60 хуу көвүдедир арганы берген.

1976—1980 чылдарның дургузунда 42 улуг болгаш биче суггарылга системаларын туткан, ол тарылга шөлүн 1,4 катап улгаттырган. Бо үениң дургузунда 200 муң гектар шөлде минералдыг чемишчидилгени төккен, 300 муң гектар шөлдүң хөрзүнүн үрелиишкинден камгалаан.

Көдээ ажыл-агый болгаш күрүне каттыжышкыннарында малдың уксаазын экижидери-биле беш муң уксаалыг коданны, тозан участокту, 25 ферманы тургускан. Олар ажыктыын көргүзе берген. Механизастаттынган фермаларда арыг уксаалыг бир саар инек чылда ортумаа-биле 2200 литр сүттү, арыг уксаалыг хой бүрүзү 3,3 кг, чиңге нарын дүктүг хой—2,8 кг дүктү, арыг уксаалыг өшкү 350—400 грамм чөөктү берип турар.

Алдыгы беш чылда көдээ ажыл-агыйны бедик мергежилдиг кадрлар-биле хандырар дээш улуг ажылды чоруткан.

Республиканың көдээ ажыл-агыйында сураглыг малчыннар, чер ажылдакчылары, механизаторлар, бүдүрүлгениң удуртукчулары өзүп үнген. Эрткен беш чылда 32 кижиге МАР-ның Күш-ажылының Маадыры атты тывыскан, муң-муң ажыл-ишчилер алдарлыг атка, орденнерге, медальдарга төлептиг болган.

Ниитилел бүдүрүлгезин организастаарынга, планныг онаалдаларын күүсединге эң эки көргүзүглерни республиканың чүс ажыг көдээ ажыл-агый каттыжышкыннары чедип алган. Көдээ ажыл-агыйга эрткен беш чылдың агаар-бойдузу дыка таарымча чок болза-даа, ооң материал-техниктиг баазазын быжыглааны, көдээниң ишчилериниң кызымак ажылының болгаш партия база чазактың ап чоруткан тодаргай хемчеглериниң түңнелинде болур турган когараллар дыка кызырылган.

Көдээ ажыл-агый, күрүне каттыжышкыннары, адырның өске-даа бүдүрүлгелери МАРН ТК-ның VII пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, кылган ажылын шүгүмчүлекчи ёзу-биле көрүп, партияның XVIII съездизинге болгаш Улусчу революцияның 60 чылынга төлептиг ужуражыр дээш бүгү социалистиг чарышты калбарткан.

М. ДАШ,
МАР-ның көдээ ажыл-агый министри.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

Коммунистиг тургузуушкуннуң күчүлүг баазазы

СЭКП-ниң XXVI съездизи бүгү делегейге аажок улуг сонуургалды хайныктырар. Съездиге киирер Кол угланыышкыннар дугайында СЭКП ТК-ның Төлевилели ленинчи идеяларның өндүр улуг күжүн, социализмниң капитализмден маргыш чок артык күштерлиин бүгү делегейге көргүзүп, коммунистиг тургузуушкунну оруу-биле ССРЭ-ниң чедиишкинниг бурунгаарлаарынга, тайбыңны болгаш дүшкүүрлүг чоруктуң чавырлыышкынын быжыглаарынга күчүлүг баазаны тургузар деп парлалга органнары, хөй-ниитичи болгаш политиктиг кескү ажылдакчылар демдеглеп турар.

СЭКП-ниң XXVI съездизи чүгле Советтер чуртунга эвес, харын социалистиг дем каттыжылгазының бүгү чурттарынга база онза ужур-дузалыг болур деп, Чехословак-совет найырал эвилелиниң ТК-зының чиңгине секретары **М. Завадил** медеглээн. Совет коммунистерниң кайгамчык улуг шуулганынга Чехословакияның ажылчы чоннарының сонуургалы аажок улуг.

СЭКП ТК-ның Төлевилели болза, ленинчи партияның удуртулгазы-биле коммунистиг ниитилелди тургузарының оруу-биле бүзүрелдиг чоруп, тайбың, делегейге айыыл чок чорук болгаш социал депшилге дээш демиселди баштап орар совет улустуң шылгараңгай чедиишкиннериниң дугайын бүзүрелдиг херечилеп турар-дыр деп, Лаостуң Улусчу-революстуг партиязының ТК-зының кежигүнү **Ма Кхайкхам-Пхитхун** медеглээн. Социализмниң делегейде баштайгы чурту чүгле бодунуң экономиктиг күчүзүн өстүрүп турар эвес, харын пролетаржы интернационализмниң принциптеринге дүүштүр акы-дуңма чурттарга ажыктыг ачы-дузазын база чедирип турар деп, ол демдеглээн.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң түңнелдери совет-америк харылзааларының хөгжүлдезинге эки салдарын чедирер деп кордал салбышаан, америк садыг-үлетпүр бөлүктери ол съездини улуг сонуургал-биле манап турар деп, «Велт Паблишинг» дээр улуг компанияның президентизи **Л. Велт** медеглээн. Бистиң чурттарывыс экономиканың, чижээ, энергетика, эң чаа технология болгаш өске-даа ол чергелиг адырларынга кады ажылдажылганы калбартыр ужурлуг. СЭКП ТК-ның съездиге чугаалажыр Төлевилелин америк садыг-үлетпүр кижилери улуг кичээнгей-биле көрүп турар деп, «Велт интернэшнл» компанияның оралакчы-президентизи **М. Рей** медеглээн. Нефть болгаш бойдус газының тывыжынга, сайзырады ажылдаар үлетпүрнүң чамдык адырларынга, каң эзилдирилгезинге Совет Эвилели делегейде кол байдалды ээлеп турарын ол кижилер билир. Экономиктиг айтырыглар талазы-биле съездиге хүлээп алыр эң чугула шиитпирлер өске чурттарга аажок улуг салдарын чедирер.

ССРЭ-ниң экономиктиг өзүлдезиниң СЭКП ТК-ның Төлевилелинде тайылбырлаттынган планнары сагыш-сеткилди улуу-биле хайныктырып келир-дир деп, Английяның «Олбрайт энд уилсон интертрейд» дээр улуг компаниязының удуртукчузу **Дж. Пенарек** медеглээн. Көдээ ажыл-агыйның продуктулуун улгаттырары, калбак херегледелдиң барааннарын болгаш аъш-чем продуктуларын бүдүрерин өстүрери хамааржыр апаар экономиканың ындыг адырларын хөгжүдеринче Совет Эвилели 1981—1985 чылдарда онза кичээнгейни салыр апаарын кайы-даа талага ажыктыг кады ажылдажылганы калбартырынга чугула чүүл кылдыр көрүп турар бис.

Азия, Африка болгаш Латин Америка чурттарының хөгжүлдезинге СЭКП-ниң XXVI съездизи улуг салдарын чедирер деп, Гвинеяның ажылчы чоннарының Национал конфедерациязының чиңгине секретары **Секу Магассуба** медеглээн. Съездиниң ажылының түңнелдери делегейниң улустарынга социалистиг тургузуушкунуң чаа болгаш үнелиг дуржулгазының үнер дөзү болу бээр. Коммунистиг ниитилелди тургузарынга совет кижилерниң сеткил өөрүнчүг чедиишкиннерин Гвинеяның ажылчы чоннары кичээнгейлиг хайгаарап турар.

СЭКП ТК-ның Төлевилелин Никарагуаның Сандиночу профтөвүнүң чиңгине секретары **И. Гарсиа** политиктиг аажок улуг ужур-дузалыг документ кылдыр тодарадып чугаалаан. Кара чаңгыс шын, марксисчи-ленинчи теорияга үндезилеттинген социализм харын мөлчүкчүлер болгаш мөлчүттүргеннер чок, кол сорулгазы ажылчы чоннарның материалдыг болгаш угаан-бодал херегледелдерин эң долу хандырары болур чаа ниитилелди тургузарын болдунар аргалыг кылып турар дээрзин Совет Эвилелиниң бүгү талаларга чедиишкиннери тодаргай херечилеп турар деп, ол чугаалаан.

(СЭТА).

МАНАГУА. Никарагуаның чонунуң изии-биле деткип турарын, Төп Америкада национал хосталгалыг шимчээшкинни базар дээн АКШ империалистерниң планнарынга удурланганын чоокта чаа маңаа болган ужуражылганың киржикчилери илереткеннер. Ол ужуражылга Никарагуаның чону-биле эп-сеткил каттыштырылгазынга тураскааттынган. Ооң ажылынга делегейниң 37 чурттарының, (оон иштинде Совет Эвилели база кирип турар). 200 ажыг делегаттары киришкен.

Ук ужуражылга массалыг митинг-биле (чурукта) доозулган. Митинг Революция шөлүнге болган. Аңаа чүве чугаалааннар никарагуажыларны Сандинскиниң улусчу милициязының составынга кирип алырынче, чурттуң камгалал күчүзүн быжыглаарынче кыйгырган.

В. ШЕХОВЦЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ДЕРЗИИ ПОЛИТИКА

ХАНОЙ. (СЭТА). Ийи чыл бурунгаар 600 муң шериглиг кыдат армияның Вьетнам Социалистиг Республикаже эжелекчи халдаашкыны Пекинниң удуртулгазының реакцыдыг мөзүзүн бүгү делегейге сойгалап илереткен болгаш марксизм-ленинизмниң идеяларынга, социализмниң идеяларынга өскерликчи чоруктуң оруунче Пекинниң шуут чүглүп киргениниң тодаргай херечизи болган деп, «Нян зан» солуннуң мурнуку чүүлүнде бижээн.

Улуг күрүнезирек эжелекчи болгаш тергиндекчи чоруктуң политиказын Кыдаттың чагырыкчылары шагда-ла чорудуп, Мурнуу-Чөөн Азияның күрүнелеринге хамаарыштыр дайынзырак планнарны тургузуп турар деп, ол солун демдеглээн. Тайбыңга ынак даштыкы политиктиг угланыышкынны чайгылыш чок чорудуп турар Вьетнам социализмниң делегей системазының Мурнуу-Чөөн Азияда идегелдиг камгалакчызы болуп, Пекинниң ол айыылдыг планнарының боттаныышкынынга шиңгыы моондак болуп турар. Ынчангаш Пекинниң дайынзырак болгаш тергиндекчи хөделиишкиннери вьетнам революциязын божаңнадырынче угланган.

Кыдаттың реакцыдыг удуртулгазы Вьетнамга удур үүлгедиглерин экономиктиг өжээтен хөделиишкиннерден эгелээн болгаш Вьетнамче чепсектиг шуут дайын халдаашкынынче шилчээн. Ийи чыл бурунгаар Кыдаттың ол дайын халдаашкыны ооң бодунуң улуг ашырыышкыны-биле доозулган болгай. Ынчалзажок Кыдаттың чагырыкчылары боттарының кара сагыштыг планнарындан ойталаваан болгаш ВСР-ниң бүрүн эргезин база девискээр талазы-биле бүдүн чорууи каржызы-биле үрээрин үргүлчүлеп турар. Вьетнамның соңгу кызыгаарларынга кыдат шериглерниң чепсектиг өнчүк-чөңгээлери херек кырында чаңгыс-даа хүн соксавайн турар. Вьетнамче шавар халдаашкынны Пекин экономиктиг болгаш дипломаттыг фронтуларда база кылып турар. Империализм-биле болгаш делегей реакциязы-биле Кыдат сүлчээлежип алгаш, Вьетнам Социалистиг Республиканың ат-алдарын божаңнадырын, ооң Мурнуу-Чөөн Азияда кожалары-биле ооң эвин баксырадырын оралдажып турар.

Вьетнамның улузу өске чурттарның улустары-биле тайбың болгаш найыралдыг чурттаарын ак сеткилдии-биле күзеп турар. Ынчалзажок бистиң чуртувус кандыг-даа агрессорга чогуур ойтур шавыышкынны берип шыдаарын чаңгыс эвес удаа бадыткап көргүскен деп, «Нян зан» солуннуң мурнуку чүүлүнүң түңнелинде бижээн.

Чечен менде, чечек черде

ҮЕЖИВИСТИҢ ҮНҮ

Кудай-дээрден дүжүп келген
Хуулгаазын ыдык бурган эвес-тир мен.
Үе-биле адааннашкан,
Үежиңер—амгы шагның кижизи мен.

Улуг-Хемге төрүттүнген,
Россияның чоргаар ээзи—совет тел мен.
Албан-дужаал, мергежилим —
Анаа бөдүүн—ажылчын деп бедик ат ол.

«Хамык чүве кайгамчык»—деп,
Карактар чаап, хөөредир хөңнүм-даа чок.
Хожудаңгай ажыл-агый,
Коллективтер ам-даа барын чажырбас
мен.

Кошкак шугум барын билгеш,
Кочулаанзыг көрүп оруп шыдавас мен.
Коммунист мээң—туружум ол,
Коммунистиг деңнелге ону тургусчур
мен.

Үүле-ижим эки, багын
Үнелээрде шынар-биле тодарадыр.
Бүдүрүп каан кылыгларым—
Бүгү чурттуң, аймак чоннуң өнчүзү
боор.

Партияның планнары —
Маадыр чонум, бодумнуң-на планнарым.
Ынчангаштың хүлээлгемни —
Ыяк кылдыр, чарыгдал чок кылып тур
мен.

Амгы Черниң ээзи деп,
Ададыры анаа-ла бир шаңнал эвес —
Чамбы-диптиң келир өйү,
Салымы дээш туржуп, тулчуп
чурттаары-дыр.

Кудай-дээрден дүжүп келген,
Хуулгаазын ыдык бурган эвес-тир мен.
Өөрүшкүлүг, кударалдыг,
Өскелерден ылгалым чок кижи-дир мен.

Вл. СЕРЕН-ООЛ.

КЕЛИР ҮЕ

Келир өй деп черле чогум чүл/ол ынчаш?
Хереленген хүнү чайнаан бөмбүрзээзис,
Кайы-даа чурт сесерлиинде бүдүн чылда
Хаяланган кежик-чолдуг ажы-төл-дүр.

Өлүм-чидим, адаан-өжээн, дайын билбес,
Өлүртүп каан ие, душтук көрбес үе,
Сарыым-биле болчаг кылып ужуражыр
Чажыт чаглак, шөлээн булуң — келир өй-дүр.

Чорумалга, чаңгыс бот-даа хоначага
Шоочазы дүлгүүрү чок бажыңым, өөм,
Далай ышкаш киир, үндүр чалгаан тараа,
Даглар ышкаш, хөйнүң дүгү—келир өй-дүр.

Хир чок арыг дээрде чыраан сылдыстар дег,
Кижи холу чажып, тарып бүдүрген от,
Хып дээн чалыы, онзаланмас хүлүмзүрүг,
Кызыгаар чок чаартынган чер — келир өй-дүр.

Кырыш-чогуш, сен-мен дижир чүве турбас,
Кырыыр назы, айыыл-халап сагындырбас,
Кудай төлү кижи-биле куспактажыр
Курбусту, Чер төрелдешкээ—делегейлер;
Коңчак, чоок-даа эргилип кээр үе-шаглар,
Коммунизм — олар шупту келир өй-дүр.

Төргү тоннар кедивиткен,
Дордум курлар
куржаныпкан

Кыстар ырлап үнүп кээрге,
Кыймыш кынныр чүңүл,
чүрээм?

Кыстар шупту чараш
болгай,
Кылыр ишке тергиин
болгай.

Ырлап турда, хөглеп турда
Ынай эрлер четпес болгай.

Д. ДАРЖАА, моол шүлүкчү.

САЛЫМЫН ТЫП АЛГАН

Мээң эжим Сандан-оолдуң ады-сураа арт-сын ажып, алдаржыраан кижи чүве. Хостуг шактарында шүлүктер, кыска чечен чугаалар чогаадырынга сундулуу кончуг. Оларны меңээ шын-на сеткили-биле номчааш, кандыг-дыр че деп айтыргылаар. Мен чүү деп чүү дээр мен, «солун-на чүве-дир эш, редакцияга аппарып берзиңзе, парлаары чугаажок боор» деп каар мен. Мээң ол сөстерим эштиң тура-соруун көдүрүп, чогаалдарын арыг саазынче чара бижиир кылдыр албадаптар.

Редакцияже чоруткан соонда, кезек болганда, почта дамчыштыр харыы келир. «Чогаал чоруткаңыңар дээш улуу-биле өөрүп четтирдивис» деп каан боор. Ооң соонда «шидааш, шүлүүмге эргежок чугула материалдарны тып алгаш, чана бээр деп план тургузуп алдым» деп каан болган. Сандан-оолдуң сураан дыңнааш, ооң чамдык таныштары аңаа чагыглар бижип эгелээн:

«Сандан, меңээ хураганнар кештериңден тып эккеп берем», «Сандан, меңээ хөй дүгүнден тып бер, шиңме», «Сандан, кээриңде кончуг ирттен өзеп алгаш эккээр-ле болгай...»

Сандан-оол аазаан хүусаазында келбейн барган. Эштериниң чагыгларын күүседир дээш саадай берген боор деп бодаан бис. Чыл ажа бергенде чагаазы келген:

«Сураг баарымга, элдепсинген боор сен, эш. Малчынның

◆ Новелла ◆

лип алган темаңар солун болгаш хөй-нийти ужур-дузалыг» деп бижип каар. «Ынчалзадаа амыдыралды хандыр билбезиңерниң ужурунда теманы чогуур деңнелинге чедир көргүзүп шыдавааныңар хомуданчыг-дыр, ынчангаш чогаалыңарны амдызында парлаар аргазы чок» деп каан болур.

Сандан-оол ындыг харыылар ап чаңчыга берген болгаш улуг ундаравас апарган. Бир катап эжим меңээ келгеш, мынча дээн:

— «Аныяк малчын» деп шүлүүмнү эчизинге чедирер деп үзе шиитпирлеп алдым. Хоорайга олуруп алгаш, бо теманы бижип чадаштым. Ынчангаш амыдыралды ылап хандыр билип алыры-биле көдээже чоруптайн деп бодап алдым.

Ынча дээш ажылдап турган чери-биле үзе санашкаш, рюкзагын чүъктеп алгаш, «малчын сугга барыксаар мен» деп ырлавышаан, көдээже хапкан.

Ай эрткенде эжимден бир чагаа келген. Ында Дунгар-оол деп малчын акыйның дузалакчы кадарчызы болу бердим. Маңаа үш ай ажыл, амыдыралы-биле таныжып, чымыштыг ишти холдарым-биле тудуп көрүп, чогаалымга херек материалдарны чыып алгаш, каш хонгаш чанар деп тургаш, улуг «халапка» таварыштым. Дунгар-оолдуң чээни уруг кызыл чаактыг Өшкү-Саарга ужуратказ, аңаа доңназы бердим. Ам мени хоорайже бызыг сыдым-биле четсе-даа барбас мен: салым-чолум, ынак ажылым мында турган кижи-дир мен. Чогаал бижиир мен деп хей-ле тенип чораан дыр мен. Чаланы чок чүвеге кижи чүнү-даа кылып шыдавас болгай. Чамдык таныштарымның чагыг кылган чагааларын ам-даа ап тур мен. Оларның күзелин бүрүнү-биле хандырар дээр болза, кадарып турар кодан хоюмнуң элээн хөйүн самчыгдаар апаар кижи-дир мен. Мээң ынчап өлбезимни билир болгай сен. Кадайым Өшкү-Саар байыр чедирип олур. Төлээнде бистиинге кээр сен. Арыг агаарга кады хой кадарып хөөрешкей бис...».

В. МОНГУШ.

ТЫВА ҮЛЕГЕР ДОМАКТАР

Ээремниң дүвү ырак,
Эртемниң дөзү ырак.
* * *
Үжүк билбес кижи
Үнү чоктан дора.
* * *
Эртем чокта,
Эртен-даа дүне-ле.
* * *
Чепти чежип өөренир,
Чеченни сактып өөренир.
* * *
Үнүштүң каазы бодунда,
Улустуң каазы салгалда.

САКМАНЧЫЛАР

● Чечен чугаа ●

Кышкы хүн даг артындан чоорту хереп келген. Кыйгас хереллериниң чалыны шоолуг-ла эвес, ынчалза-даа агаар-бойдусту чайгаар чагырып, аайынга киирип эгелээн. Кыштаг кырын хайыра чок базып алган туман эсти берген. Ажыг чывар даглар, шаттар аразынче чаштып чорупкан.

Хой кажаазының кырында тыныш тыртар хоорзалар бажында шогжагар ак хар-хыраа аразындан чылыг агаар хөөрел үнүп, соок-биле каккылашкаш, бырлаңнайндыр чиргилчиннеп турган. Шырым булут дээрни чүмү-биле шыва алы берген. Хүнүң караа имистелип, өжүп бар чыткан.

Хой одарже үне берген. Кодан даштында элеш дээр-даа чүве чок, а кажааларда ажыл кидин түлүк. Хураганнар, ясли-садикте чаштар ышкаш, үш бөлүк, үш аңгы көзенекте. Өдексиг, сигенниг чыт кажаа иштин бүдүү айызай каап турган.

Кажааже ийи аныяк урут кирип орган. Бирээзи холунда хөнек туткан. Ол улуг кадарчының кадайы Уранмаа-дыр. Хой кежи хөректээжиниң кырындан кара халат кеткен, тарбаган кежи эрги бөргүнүң халбаннарын эткаар чыра баглап алган. Ооң иштин-хөңнүн ээ кагбас бир-ле чажыт өөрүшкү бары илдеп. Арнындан хүлүмзүрүг сомазы кезээде өшпес, харын-даа чассыг болгаш чырааш көстүр.

Узун сынныг, шөйбелдир арынныг, бажын чүл аржыыл-биле ыяк шарып алган урут саалдавайн-даа плита одай берген.

Уранмаа хөнээн плита кырынга сала тыртып кааш, ортаа бөлүктүң хураганнарынга шошкуй аарак чүгүрүп келген. Олар амдызында оътка кирбээн, иезиниң сүдү-биле күш ап, доругуп орарлар.

Күштүг-даа чүс-чүс хойнуң аразынга хураганы тоттурбас ийи-чаңгыс чүвелер бо-ла туртулаар. Кандыг-даа чаш амытанның хырны кончуг болганда, Уранмаа хураганнарын саналдыр тудуп, шимчилээн турган. Тотпаан хураганнар иадеп: хырны кыстыгыр, бажы халагар, көдүрерге чиик. Оларны чогуур өйүнде тыппаска талаар. Сырыңгып аараан соонда, мал бөлүру бергедеп. Кандыг-даа эмге таарышпайн баар. Чаңгыс-даа башты ышкынмас дээш Уранмаа бо чылын хөй-ле эргаты тып, ажыглап келген. Болап, көрүп тыварга, соок бо хире дошкуурап турда безин, байдал эңир чылдызындан черле дээре ышкаш.

Уранмаа бир хураганны колдуктай тыртып алгаш, чаныңда ханада азып каан эмискикти ап чыда, эжинден айтырган:

— Оля, көрем, эжим, доңгуула сүт чылаан-дыр бе?

Оля от аксында бок чээргеннерни бөлүп, печкаже кинр каапкаш, доңгууда инек сүдүнче эргээн суп көргеш, оозун эккеп, Уранмааже сунупкан.

Уранмаа хураганнар эмискиктей бээр аразында, Оля доругта бергеннерниге чымчак ногаан сиген каап берип турган. Элээн үе эрткенде, чайлаңы берди ыйнаан, Уранмаа Оляның чанынга бо кылаштап келген.

— Бистиниге эпир чылын сакманчылап келгенинден бээр таптыг-ла бир чыл боор тур бе, эжим? Мөөрейлежип-даа чылдар бис але — деп, Уранмаа, бир-ле ховар эртине тып алган чүве дег, улам кыптычтыр хүлүмзүрүй каап айтырган.

— Паа, шынап-ла, эш. Бөгүн — он беш-ле болгай. Кежээ кижи кээргээ дег, кенен кижи шоотку дег төөгү-дүр ийин.

— Ойт, шынап, телепрограмма номчудуң бе, Оля? Солун чүү бар-дыр?

— Уран-чечен кино бар — дээш, Оля холунда шагынче көрген.— Ам чартык шак болгаш эгелээр-дир.

— Ынчаарга хураганнар адаайын өдээн солун четтигиптер-дир бис. Элээн шалып хөделиптээлем, эжим — дээш, демгизи ынаар булуңда херекселдерже кылаштаан. Оля база-ла оон соондан халаан. Носилка, ийи хүүрек алгаш, хураганнар адаанда шык өдекти хүүрек-биле базып, үндүр дажыглааш, кургаг өдек кирип, чадып эгелээннер.

Уранмаа биле Оля ийи чаңгыс чылын он классты доозуп, деңге ажылдап үнгеннер. Уранмаа ада-иезиниң аайы-биле хойжулаан, Оля суурга тудугга арткан. Моңу кылыйн дээш душпуже сегирип алдааннар, школага-ла мергежил аайы-биле белеткел үглаашкынны эрткеннер.

Кандыг-даа ажыл эки, чүгле кылырындан хамааржыр деп чугаа бар. Эжишкилер оңу каш-даа дыңнаан, алыс утказын-даа билир турганнар. Чартык чыл эрткенде, Уранмаа өг-бүле тудуп, куда дүжүрген. Кайызы-даа комсомолчу. Хойжу бригаданың кежигүнү апарганнар. Өгленгеп кижизи-даа ажылга сундулуг, эрес. Чүнү-даа кедизин бодаар кижи болган. Кыштаан чайын-на айтыртып алгаш, септеп, шевергеп, өдээн коптарып, бөлүп, көржениң аңдарып, кургадын, сигенин кезип, сөөртүп алгачнар. Дерип төп тургаш, ыяк белеткенип алган-дыр. Чединишкининиң чартызы ол боор чадавас. Сеткил-хөөнү ажык-чазык, сергек, хөглүг ажылдап, чурттап эгелээннер.

Оля база ажылдап-ла турган. Багай-даа диртин көрбээн. Ынчаанмыже сагыжында бир-ле саарзык чүве бар. Эмес сорулга эки көзүлбес — туманналчак. Азы өөренир бе деп мунчулуп-даа чыткан. Мындыг-ла болгай, ажыл-биле кижиниң сеткил-сагыжы база хөөннеш болбааже талаар.

Ийи эжишки кажаала ажылын шыпкарыпкаш, бажынга келгеннер. Эжик аксынга ажылчын хевин солуттуна тыртып алгаш, чүп уктары-биле дөрже эрткеннер. Оля телевизорну ажылдадыпкан. Уранмаа печказын чүшкүрүп, ыяш одапкаш, быдаа суу тип, эртен-не эргизип каан эъдин доорап эгелээн.

Шынап-ла эрткен чылын мөөрейлешкен улус чүве-дир. Түңнели бо чылын көзүлген. Аштырган кижи, канчаарыл ам, аазааның саар ужурга таварышкан. Чыл бүрүнгаар чогум чүү болганын көре каапталы.

Уранмаа өгленгеш, ада-иезинден тускайланып, төрүүр хой хүлээп алган. Белеткеп алганы кыштаанга кээп хонупканнар. Өөнүң ээзи оолдуң ада-иези база хойжулар болгаш кайызы-даа таныш ажылды кынчыктырбайн турганнар. Кажан хой хураганнап эгелей бээрге, сакманчылар херек апарган. Бригадир оон-моон сурангаш, кижи тыппаан. Чай калында Уранмаа суурже аътаныпкан. Эжи Оляга барган. Оозу алыс-ла ажылга хөнүгүп чадап, думчуу дыртык орган кижи «чаа» депкен. Ажылдап эгелээш, чартык ай четпейн чоруй, бир дыш өйүнде ол эжинге чугаалаан.

— Дыка-ла аас-кежиктиг-дир сен, Уран. Чүнү-даа кылыр дээнде чаланын чытпас, ерле шиитпирлиг кижи болгай сен.

— Хей черге кижи мактава даап, Оля. Хоржок кулугур мен, сугже халый бээр чыгыч. Чүү, кандыг аас-кежик четтирип, амытаннан арта берген мен?— деп, Уранмаа эжинде-ле барган.

— Оону дооскан дораан өг-бүле тудуп, тускайлап ажылагый харылап, суртай бергенни төттүнер чок аас-кежиптир.

— Хой ажылы белен эвес-ле — деп, Уранмаа боданып чугаалаан.— Болуң көрүп тур сен. Ынчалза-даа бир бүзүрел бар чүве...

— Кандыг бүзүрел, эжим?

— Чыл эртсе, көстү бээр он. Хураганны онча азырап ап болур, дук-даа ажырбас боор — хүлээлге чайлыг-ла күүсеттинер. Сеңи харын хой ажылынче, бистиң бригадаже, эдерип алыр бодай-дыр мен, Оля.

К. ЧАМЫЯН.
(Уаанчылыг).

ЧАА ШАК-ҮЕ ДУГАЙЫНДА

«ССРЭ-ниң девискээринге үе-шакты санаарының чурумунуң дугайында» доктаалды ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели хүлээп алган. Күрүне комиссиязының чаңгыс аай үе болгаш эталоннуг частоталар килдизиниң эргеленчизи Ю. П. Пимашенко ол доктаалды мынчаар тайылбырлап турар.

1981 чылдың апрель 1-де 00 шак турда чурттуң бүгү шактарының согуучугаштарын бир шак бурунгаар чылдырар. Ооң уржуундан дүн-хүн узун-даа, чолдак-даа апарбас. Бис чүгле эртенги үеден бир шак чырык үени ажыглаптар болгаш кежээ орай караңгылаар.

Чайгы үениң шагынга чагыртып, алды ай иштинде чурттаар бис. 1981 чылдың октябрь 1-де 00 шакта шагывыстың согуучугаштарын эрги черинге эккеп алыр бис. Чаа шак-үени санаарының чуруму ындыг.

ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлели чурттуң шак куржагларының чаа кызыгаарларын база тодараткан. Ону албан тургузарын үе негеп келген, чүге дээрге ол кызыгаарны 1918 чылда-ла тургускан чүве-дир, ынчап административ-девискээр хуваалдазы моон ыракта аңгы турганы билдингир.

Москваның үези-биле деңнелур дээш чамдык регионнар боттарының куржааның үезинден ойталаарннар. Ставрополь край, Воронеж, Иваново, Горький области ушку куржагда турар-даа болза, Москваның ышкаш ийиги куржагның үезинде чурттап турарлар, ынчангаш олар бир шак карышкактыг. Дөрткү куржагда турар Коми АССР-де ол карышкак ийи шак.

Шак ындыг карышкактарны болдурбас дээш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели доктаал хүлээп алган. Ол кызыгаарларның тодарадылгазың моон соңгаар чүгле ССРЭ-ниң чаңгыс аай үе болгаш эталоннуг частоталарының күрүне комиссиязы шиитпирлээр апаар.

Шак куржагларын чурумчулар болгаш чайгы үеде чаа үе тургузарын чүү негеп келгениил?

Дүн-хүнүң караңгы турар үезинде энергияны чарыгдаары көвүдеп турарын тускай эртемниглер санап үндүрген. Ону шуптузун кадып келирге, чурттуң девискээринге дыка хөй камналга чедип алдынар. Миллиард-миллиард киловатт-шак энергияны бир чылда курлавырлап алыр арга тургустунары бадыткаттынган. Оон аңгыда ажылды элээн эрте дооскан кижиниң хостуг үези-даа хөй, бажың ажылын элээн кылып четтигиптер болгаш өске-даа чугула ажылдарны кылырынга үе элээн артары билдингир.

Хоюктун элээн чырык үезинде ажыл кылырга кижиниң организминге кандыг-даа хора болбас дугайында медицина база бадыткаан. Кижиниң уйгу-дыжынга-даа ол шаптык болбас.

Эң сөөлүнде чүл дээрге, чайның чырык үезин ажыглаар ажыл Болгарияда, Чехословакияда, Италияда, АКШ-та болгаш өске-даа чурттарда база калбаа-биле ажыглаттынып турар.

Ынчангаш, сактып алыылыңар: 1981 чылдың апрель 1-де 00 шак турда шагывысты бурунгаар бир шак кылдыр тыртып алыр ужурлуг бис.

КАМГАЛАЛЫМ

Дерзиилерниң байыза-даа караа тотпайн,
Делегейни дайындыва дүлүпкени —
Өлүм-хамчык аразынга төрүттүнүп
Өзүп-мандып, күчү кирген чуртум-дур
сен.

Өдү чарлып, хыы ханмаан дайзыннар
Өжээн сүргеш, хөме базып чадажып
каан.
Кандыг-даа чурт амдыгаа дээр бырашпааны
Халап удур туржуп шыдаар мерген-дир
сен.

Төөгүде дискектенип сөгүрбээниң
Төнмес улуг күжүң чүдел? Соруун
кайдал?
Партияның шынныг, шыырак холу-биле
Башкарганы аймак чонум деминде-дир.
Совет чоннуң күжүн, билиин чепсеглен
ген,
Чоргаар болгаш сыныш чогун дөзеп
салгаан,
Чамбы-дипте Хостакчы деп сураа
дыргын
Салым-чолум тыныы туткан—буян Шерим!
Ойлук чоктар ында-дүгде кезенипкен
Оожургаа чок, каразынчы амгы шагда—
Артымда бар камгалалым быжыын
билип,
Ажылдаар мен, дыштаныр мен: хөлзээрим чок!

М. ӨЛЧЕЙ-ООЛ.

БУРУУЗУН ХҮЛЭЭТСЕ

Шоодуг

Үш чыл мурнунда чүве ийин оң. Телевизорум үрелип калган, бажыңымче мастер чалаан мен. Аазаан шагында чараш, силиин кончуг оол келгеш, саадавайн-даа бир-ле чүвени дунзаалаан соонда, ыыт чок турган эдимниң ыры-шооруп чаңгыландырыпкан. Өртээн төлеп кагдым, мастер меңээ квитанциязын тутсуп берген.

— Аалга келген кижи аяк эрин ызырар дээр болгай, кухнягга кире каавыт—дидим.

— Далаш мен, ам-даа баар бажыңнарым дыка хөй—дээш, мастер ынаваан.

— Мээнниң септеп каан соонда өске улус-даа кайын ажырар, манаайлар аан, бичии када шайдан иже каавыт!—дээш, оруун доза турарымга, оол хүлүмзүрээш, бажын чайып кааш, мээң аайымга туралыг-туражок кирип келген.

Хөнектиң ажыдып көрдүм — шай чок болган. Сөөлгү аяк иштин дем чаа сыскап ижип алганымны бодум билир турган мен.

— Белен шай чок чүве-дир ийин мон, дуңмазы, ынчалза-даа—дээш, бир шил кызыл арага уштуп эккелдим—Мыя мону таарыштырып алзывысса, шай ол-ла ыйнаан.

Куткаш сундум. Мастерим эриннеринге дээспес мындыг.

Танышканывыс дээш, септеп алган телевизорувус дээш, ооң эки ажылдаары дээш кандыг-даа дашка саналдаарымга кижим шошкуп берээн. Он ажыг минута иштинде ээрежип келгеш, чадап кааш, үдеп чорудупкан мен.

Эрткен неделяда телевизорум шокаранналаш туруп берген. Телеательеже долгаарымга, мастер чорудупкан. Үш чыл мурнунда чораан оол бе кирип келди. Телевизорум көрүп-көрүп; — мону маңаа септээр аргазы чок-тур, ательеже аппарыңар — дээн.

— Бажыңга хоржок чүве болза канчаар, септээр черже аппаар мен ыйнаан—дээш, коридорже кылаштап үнүп келгеш, мастерни үдеп каар бодап манагзынып тур мен. Кижим далаш чок аап-саап херекселдерин сумказынче суп ап, менче каш катап кылчаш кылдыр көргүлээн.

— Аалга келген кижи аяк эрин ызырар дээр болгай, акый, суксунга ижиптер чүве бар бе — дээш, боду-ла кухняже базып кире берген.

— Бар, бар!—дээш, дем чаа ээп каан шайымны куткаш сундум. Аалчым ону эриннге дээспейн, стол кырынга салып кааш, оон өске кудар чүвен чогу ол бе дээпзиг ыыт чок кайгап алган олур. Шайдан өске кудуптар чүвем чок деп аашкынып чугаалаан мен. Бузуревээн. Чартык шак иштинде манап олургаш, бүдүү иштинде хомудааны кончуг химиренип чоруй барган.

Үш чыл мурнунда коңгус арага ишпес оолду чүү улус ынчаар будап каапканы ол чоор. Оларны тыпкаш, буруузун хүлээтсе көрем...

М. ВАСИЛЬЕВ.

Ш. КУУЛАРНЫҢ хол-биле чураны «Кышкы арыг» деп чуруу.

ШҮЛҮКТЕРНИҢ БАШТАЙГЫ ЧЫЫНДЫЗЫ

Бурятияның ном үндүрер чери Сибирьниң бот-тывынгыр шүлүкчүзү Владимир Лоргоктоевтиң шүлүктериниң чыындызын чоокта чаа парлап үндүрген. Эвенки ивижиниң оглу ол номунга бодунуң төрээн чериниң каас-чаражын, кайгамчыктыг кижилерин алгап мактап турар.

Байкал-Амур магистралының Бурят участогунуң тудугжуларын каттыштырып турар «Северянка» деп литературлуг клубтуң киржикчилериниң бирээзинге Владимир Лоргоктоев хамааржыр. Беш чыл планын чедиишкиниг күүсеткен бе коллектив ивижилерни, геологтарны, тоннель кылыкчыларын, арга-ыяш ажылдакчыларын бодунче хаара туткан. Ындыг клубтар ук автономнуг республиканың дыка хөй райоңнарында туттунган. Оларның бирээзинге — Туникин районда чогаал каттыжылышкыны хамааржыр. Ооң үш киржикчизин ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң кежигүнүнери кылдыр хүлээп алган.

Д. САНЖИЕВ.
СЭТА-ның корр.

Нижнеангарск.
Бурят АССР.

Агаар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр, чамдык черлерге хар чаар. Мурнуу-барыын чүк угланыышкынның хаттың дүргени секундада 7—9 метр чедер. Агаарның температуразы барыын талакы районнарга 13—18, өске арткаңнарынга 8—12 градус соок болур.

Кызылга бүргеп, аязыр. Мурнуу-барыын чүк угланыышкынның хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы 14—16 градус соок.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ФЕВРАЛЬ 21-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Онза чугула даалга»** (2 сериялыг) 10.00, 13.40, 17.00, 20.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Дээрбечи казактар»** 9.00, 13.50, **«Мээң амыдыралым —армия»** 10.30, 12.10, 15.20, 17.00, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: **«Санаашкынның эгези»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Салым-чолдуң каттырынчы азы чиик бусбиле»** 15.00, 17.50, 20.30 шактарда.

Хөгжүм-шии театрынга

ФЕВРАЛЬ 21-ДЕ
А. Гельманның
«БИСТЕР, АДААНГА АТ САЛГАННАР...»
деп ийи кезектиг комедиязы болур.

Эгелээри хүндүс 10, кежээ 19 шактарда.

телевидение

ФЕВРАЛЬ 21-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — **«Үе»**. Информастыг программа. 8.50 — Эртенги суула шимчээшкин. 9.10 — **«Чаштарга аңчыгаштар дугайында»**. Ленинградтан дамчыдылга. 9.40 — Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң симфония болгаш эстрада оркестриниң концерти. 10.05 — **«Архитектура»**. Чурттаар тудуунуң дугайында. 10.35 — **«Тиилекчилер»**. Фронтучу өниктер клуву. 12.05 — **«Литературлуг беседалар»**. Шүлүкчү А. Сурков эрттирер. 12.50 — **Бөгүн делегейде**. 13.05 — **СЭКП-ниң XXVI съездизинге уткуштур. «Улуг номнуң эгелери» «Дилеп тывыышкын»**. Онгу беш чыл дугайында. 14.05 — **«Дириг амытаннар дугайында»**. Журналист В. М. Песков дамчыдыгланы эрттирер. 15.05 — **«Ыры биле кижи тудуш»**. 15.50 — **Политиктиг тайылбырлакчы Ю. А. Летуновтуң беседазы**. 16.20 — Лириктиг концерт. 17.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. **«Крылья Советов»—«Спартак»**. «Крылья Советовтуң» Спорт ордузундан дамчыдылга. Чарсарда — **«Спортлото»** тиражы. 19.20 — Мультфильмнер программазы: **«Адыг болгаш хемде чурттап турар амытан», «Саругсим» ортулук чурттуг сарбашкын»**. 19.40 — **«ТТ-ниң энранында бир дугаар». «Хажыдывышкын чок»**. Уран-чечен фильм. 21.00 — **«Үе»**. Информастыг программа. 21.45 — Совет Армияның А. В. Александров аттыг академиктиг ыры болгаш танцының ийи дакпыр Кызыл туктуг ансамблиниң концерти. 22.15—23.50 — Спорт программазы: Бокска ССРЭ кубогу дээш. **«Крылья Советовтуң»** Спорт ордузундан дамчыдылга. Хаакка делегей маргылдаазы. Эр улус. 30 км. Ленинградтан дамчыдылга. Төнчүзүнде — медээлер.

Редакцияның адрези: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргаша 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 427.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1) ТС—00281